consequantur. Vertit namque, *& fariam videre ipsum in salute mea.*

PSALMUS
OCTOGESIMUS PRIMUS.

Versic. 1.) Psalmus Cantici.

In die Sabbati.

1. BOnum est confiteri Domino: & psallere nomini tuo Altissime.
2. Ad annunciandum mane misericordiam tuam: & veritatem tuam per noctem.
4. In decachordo, Psalterio: cum cantico, in cithara. B
5. Quia delectasti me Domine in factura tua: & in operibus manuum tuarum exultabo.
6. Quàm magnificata sunt opera tua Domine! nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ.
7. Vir insipiens non cognoscet: & stultus non intelliget hæc.
8. Quum exorti fuerint peccatores sicut fœnum. & apparuerint omnes, qui operantur iniquitatem: Ut intereant in sæculum sæculi: 9. tu autem Altissimus in æternum Domine.
10. Quoniam ecce inimici tui Domine, quoniam ecce inimici tui peribunt: & dispergentur omnes, qui operantur iniquitatem.
11. Et exaltabitur sicut unicornis cornu meum: & senectus mea in misericordia uberi:
12. Et despexit oculus meus inimicos meos: & in insurgentibus in me malignantibus audiet auris C mea.
13. Justus, ut palma florebit: sicut cedrus Libani multiplicabitur.
14. Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt.
15. Adhuc multiplicabuntur in senecta uberi: & bene pacientes erunt, 16. ut annuncient:

Quoniam rectus Dominus Deus noster: & non est iniquitas in eo.

Argumentum Catholicorum.

Nostrum Sabbatum intus in corde est.

a Ecc. ult. 33. b Heb. 4. 9 ad Marcellinum. Tempus quo illuc pertinet hic celebrabimus ab Ecclesia.

Titulus, & Argumentum.

Versic. 1.) Psalmus Cantici.

In die Sabbati.

Titulus Psalmi.

HABEBANT etiam in titulo 47. 66. 67. 74. Primas duas voces, de quibus idcirco nihil est quod addatur amplius. In 23. titulo nominatur prima Sabbatum: in 37. Sabbatum seu remuneratio de Sabbato: in 47. Secunda Sabbati: postea in 92. in die ante Sabbatum: in 93. quarta Sabbati. Ex dictis præterim ad titulum 23. petenda quæ huc spectant. In quibusdam codicibus Græcis, & Latinis legitur *in diem ii; τὴν μιᾶς σαββάτων*: Chaldaicè, *laus & canticum, quod dixit homo primus pro die Sabbati.*

Sententia Rabinorum de argumento.

Ex quo tit. colligi potest Rabinorum sententia de argumento, ut sit creatio mundi, ac de illa vel Moyses agat, quem primo, & aliquot sequentium Auctorem volunt esse, in quibus nomen proprium nullum exprimitur: vel David in persona Adami: cantari autem debuisse Psal. istum die Sabbati, qui dicatus erat memoriæ creationis, quoniam eo die *quievit DEUS ab omni opere, quod patraverat* a. Addit Rab. Kimhi, creatum Adamum die Veneris circa horam tertiam, peccasse hora undecima, hora duodecima condemnatum, pulsumque de paradiso reliquo die ac sequenti nocte mansisse in luctu, & planctu; die Sabbati

a Gen. 2. a Opinio R. Kimhi de creatione Adami.

Versic. 2.) Bonum est confiteri Domino, & psallere nomini tuo Altissime.

Versic. 3.) Ad annunciandum mane misericordiam tuam, & veritatem tuam per noctem.

Versic. 4.) In decachordo, Psalterio, cum cantico, in cithara. D

Sensus loqui.

SEipsum, & alios excitat ad celebrandum Deum, ad prædicandum voce, ac instrumentum musico nomen ipsius, ad laudandum misericordiam, atque veritatem, seu veracitatem, & fidelitatem, à ratione boni, quæ in ea re inest, secundùm videlicet omnem rationem ejus, id est, utilis, jucundi, honesti: & *quia vere dignum* hoc est, *justum, æquum, salutare*, ut Ecclesiæ utar verbis. In eo autem negotio requirit assiduitatem, ut quolibet quidem tempore perficiatur, potissimum autem summo mane: deinde rursus tempore vespertino. Nomen etiam *sabbati*, quod est in titulo, innuit hujusmodi tempus huic muneri maximè idoneum, quando feriamur ab exterenis negotiis operibusque, & animo liberiore, ac magis interna, & intensa cura vacari laudibus, & sermonibus divinis potest. De aliis exponendi modis dicetur postea seorsum.

Bonum est confiteri Domino.) Posset suppleri, *tibi*, quia sequens oratio dirigitur ad Deum. Quamvis autem Cassiodorus velit hæc veluti Ecclesiæ verba esse indefinite loquentis, quæ sequuntur dirigi ad Deum. Basil. ac Theodoretus utrumque; membrum referunt ad orationem cum Deo.

Boni

Quibus modis confitetur quis suae peccata proprio Domino.

Boni nomen comprehendit omnem ejus rationem. In psalmo 146. *laudari Dominum* præcipit David, *quoniam bonus est psalmus*; *& ut Deo sit jucunda, decoraque laudatio.* Confitetur Domino quis peccata propria, vel attribuendo et bona omnia; sibi vero Malum, quæ facit, non Deo, non diabolo, non fato, seu stellis, & necessitati: vel in genere laudando ipsum. Ultimus modus magis litteralis, secundus est Augustini, & aliorum: primum tradit creditus Hieronymus, & alii ac meminit Euthymius. Primum age pœnitentiam, ait Hieronymus nomine notatus, & lacrymis dele peccata, postea canta Domino. Quod subdit, *bonum est confiteri Domino*, non hominibus, sed Deo: illi confitere peccata, qui salvare potest, intellige quod hominibus divina potestate absolvendi carentibus confiteri nihil, aut parum juvat: quum tamen ad consequendam absolutionem voluerit Deus nos hominibus ad id ordinatis, & divina præditis auctoritate confiteri. Hugo a S. Victoris tractatus hunc locum, affert distinctionem de confessione criminis, quam timor parit, & laudis, quam amor. Alcuinus b occurrit abiuentibus hac loco, ne confitentur sacramentaliter, *bonum esse confiteri Domino*; sed bonum etiam hujus confessionis habere testem. Inter alia vero argumenta illud notatu dignum, quod talis forte, si Deum latere potuisset, sicut hominem, nec Deo pluiquam homini, confiteri voluisset. Quartum confitendi modum Hugo Cardinalis addit, de quo scribit Apostolus c, *quod ore confessio fit ad salutem*, utilitates vero confessionis pœnitentialis quinque. Arnobius alludens ad titulum *de sabbato*, ait, quod eo die jacuit Dominus in sepulchro mortuus, & die dominico à foratus est inter Angelos vivus; potuit etiam dicere inter Apostolos. Idem Hugo à S. Victore applicat aliter ad Christum, ut bonum sit confiteri, quoniam mitis, ac iuvis, ut pote qui ad te venientes non repulerit peccatores, & semel gustatus fastidio non fuerit, infirmantibus compassus sit, imperfectis conformatus, cito veniam indulserit peccatrici, pœnam nullam indixerit, contentus dicere, *vade in pace*; uti etiam loculis voluerit e. Videtur nonnulla ex eo auctore transcribere Bona ventura hoc loco.

a Ant. et in Psc. 64.

b Ps. 26. 7. 8. 9. Alcuin. Cani Abnuunt, hac loco, ne confitentur sacramentaliter, occurit Alcuinus.

c Rom. 10. 10 Confessio, uti sententiis quinque.

Applicatio ad Christum.

d Luc. 7. 50.

e Joan. 12. 4. 6. 15. 29.

Et psallere nomini tuo Altissime.) In vetere Psalterio, & apud Augustinum, *tunc psallet nomini tuo Altissimi.* Occurrit eadem formula sæpius in aliis psalmis f, & de nomine *Altissimi* dictum latis priore psalmo. Qui vero psallitur proprie pulsando musicum instrumentum, Augustinus, & alii observant laudandum, & celebrandum Deum non ore tantum, sed etiam opere; idque sibi velle in 3. versu vocabula *instrumentorum*, Cum *cantici* nomine. Adjicit cum illdem, *psallere nomini Domini*, qui nomen ipsius, & gloriam quærit, non propriam: Deum quærere: nomen illius, qui quærat nomen Dei, atque fixum habere apud se, & scriptum in cœlo g. Cardinalis Hugo *psallere* ad satisfactionem refert, *nomini* autem *Domini sic psallere*, qui ad gloriam Dei, & propter salutem quam *Jesu* nomen involvit, satisfacit, & confitetur.

f Ps. 7. 18. Ps. 9. 12. 26. Deus non solum ore; sed & opere laudandus est.

g Luc. 10. 20.

Ad annunciandum mane misericordiam tuam, & veritatem tuam per noctem. Hieron. *& fidem tuam in noctibus*, sed in textu Patri, Victorii, Tyrcii, *in nocte*, quam vis Hebraice sit plurale nomen לילות *leiloth*. Si attendamus Hebræum verbum cum littera servili להגיד *lehaggid*, non magis verti debuit *ad annunciandum*, quam *annunciare*: quia in priore versu, *confiteri*, & *psallere*: ita etiam extant Hebraicè להודות *lehodoth* & ליומר *lezammer*. Sic sensus esset, bonum est confiteri Domino, & psallere nomini tuo Altissime; annunciare mane misericordiam tuam, &c. & non afferretur tamquam causa, quare bonum sit confiteri, & psallere. Habet usus nonnullarum vulgarium linguarum, ut dicant *bonum est ad faciendum*, pro eo quod est, *bonum est facere* & Latini *difficile ad dicendum* dicunt, pro eo, quod est: *difficile esse dicere*. Jantenius legit ἀναγγέλλειν, *ipsum annunciare*. Sed codices nullos vidi, in quibus non sit τοῦ ἀναγγέλλειν *ad annunciandum*. De conjugatione misericordiæ & veritatis crebro egimus, quidque sit veritas, aut veracitas, fidelitas, vel in promissis, aut justitia, aut scriptura, seu scriptura divina. *Mane & nox* extremæ diei partes diem designare totum possunt: tropologicè vero res prosperas, in quibus enitescit Dei misericordia, & adversas, in quibus apparet justitia, ut pro utrique laudetur Deus. Hoc modo fere Latini, & Richelius delcendit ad spirituales, tum consolationes, tum desolationes, ne in illis efferamur, in istis deprimamur, & adulterinas consolationes desideremus. Basilius, Theodoretus, Nicephorus, interpretantur laudandam Dei benignitatem erga nos, veritatem contra eos, quos ob injustitiam punit. Euthymius bonum esse, ut matutino tempore meditemur atque afferamus, quod miseriçorditer liberati simus à nocturnis perculis, ut quod obruti terræ motu, non æstu extincti, non aquis necati, nec à feris, nec ab inimicis, non à dæmonibus victitub nocte vero annuntiare Dei veritatem, prædicando, & extollendo illius cognitionem, ac scientiam, quam nihil facere potest; & quo tempore magis moreri solemus ad corporis voluptates, illo modo comprimi à vitiis, in memoriam nunirum revocando, quod nihil eum latere poterit, quod à nobis noctu gestum, aut etiam meditatum fuerit. Hugo Cardinalis confessum de peccatis, & pro illis satisfacientem annuntiare jubet misericordiam *mane* ut alcibat gratiæ Dei *mane* illud conversionis suæ, per *noctem* vero veritatem, ut merita quum gratia facta, & Dei promissa conferat inter se in morte. Bruno Carthusianus annunciationem non Deo, sed aliis fieri exponit, qui adhuc tunt idiotæ, putantque ob merita sua prosperitatem sibi à Deo dari, & injuste adversa pari: prius unumquemque decere Deo in se confiteri, & psallere, postea illud idem aliis, & exemplo, & verbis annunciare. Dici potest annunciari hoc ipsum confessione, & psalmo; quia potest hujusmodi doctrina contineri in psalmo, sicut Paulus h vult, ut *docemus, & commonemus nosmetipsos psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus nostris Deo.* Repete dicta in aliis locis i, *in die mandavit Dominus misericordiam suam, & nocte canticum ejus*: In k *matutinis meditabor in te, quia fuisti adjutor meus*; & alibi l, *auditam fac mihi mane misericordiam tuam.*

Quibus modis confitetur quis Hominibus divina potestate carentibus confiteri nihil, aut parum juvat.

a Anselm. in Psc. 64.

b Ps. 26. 7. 8. 9. Alcuin. Cani Abnuunt, hac loco, ne confitentur sacramentaliter, occurit Alcuinus.

c Rom. 10. 10 Confessio, uti sententiis quinque.

Applicatio ad Christum.

d Luc. 7. 50.

e Joan. 12. 4. 6. 15. 29.

f Ps. 7. 18. Ps. 9. 12. 26. Deus non solum ore; sed & opere laudandus est.

g Luc. 10. 20.

Sensus litteralis.

Tropelog.

In decachordo, Psalterio, cum cantico, in cithara.) Hieron., *in decachordo, & Psalterio, in cantico, & cithara*: Alii, *super decachordo, & super nebel*, seu *nablo super cantico*, seu *instrumento sonoro, quod vocant higgajon, in cithara*, vel *super decachordo, & super nablo super modulatione, quæ fiat in cithara*, vel, *super denario, & super viola, super meditatione in cithara*: Hebræa nomina sunt עשור *bhasor* & נבל *neuel*, & הגיון *higgajon* & כנור *chinnor*. Eadem jam alias antea locis declarata sunt, & quidem, *Psalterium decem chordarum* Psalmo 32. *m* vocatur נבל עשור *neuel bhasor* absque particula, & conjungente, Græce ψαλτήριον δεκάχορδον: in 143. *n Psalterium decem chordarum* ψαλτήριον δεκάχορδον & נבל עשור *neuel bhasor*. Hoc loco est Hebraicè עשור *bhasor* deinde cum conjunctione, hac præpositione ועליו *vehhale* sequitur נבל *neuel*, quod arguit omnino diversa instrumenta: quando autem inversus ordo servatus, ac deinceps immediate collocantur, indigis potest esse, quod sit unicum instrumentum, & quod נבל *neuel* tamquam generalius nomen restringatur per עשור *bhasor*, (tametsi aliqui mediam conjunctionem sappleant, distinctaque instrumenta esse contendant,) quia consistet decem chordis: quum alioqui Psalterium si proprio accipiatur, nec נבל *neuel* dicatur, nec עשור *bhasor*, nec quomodolibet conjunctis duobus hisce vocabulis simul. De qua re lege, tum disputata in prælatione de Psalterio, tum in Psalmo 32. ubi præterea de mystico sensu istorum instrumentorum, quem repetunt hoc loco Enarratores *Cantant in Psalterio decachordo* non portant solum, qui operantur decalogum cum lætitia, & cum hilaritate faciunt bene; qui sola verba dicunt, quasi canticum solum habent, non citharam; qui operantur, & non loquuntur, quasi solam citharam habent, inquit Augustinus, & alii. Euthymius ex quinque sensibus corporis, & totidem potentiis animæ conficit *hoc decachordum*: fortassis intelligens internos duos sensus cum tribus facultatibus animæ rationalis. Clemens o Alexandrinus *Psalterium decachordum* pro unico lumenis instrumento, docet per id Jesum designari, qui manifestatur elemento *decadis* hoc est, per literam Græcam *iota*, adde & per Hebraeum יוד, & per notam Arithmeticam 1, adjecta privationis nota orbiculo signata: quam vocant *zero*, & per X, à Latinis, qua litteræ Græcæ χ *chi* figura, Justinus p crucis mysterium contineri ait, & apud Ægyptios dicitur eodem signo Tum venturæ, ipes salutis significata cum denarius numerus. Greveus q observat laudari à nobis Christum in Psalterio secundùm spiritus vivificationem, per amorem æternorum, quia habet lomm à parte superiore: ut hominem pro nobis passum in carnis mortificatione in cithara, quæ sonat ab inferiore. Præterea quod Christus decantavit nobis in *Psalterio decachordo* in sua ascensione, ut quasi decem chordæ fuerint decem dies, quibus justi sunt *discipuli non discedere ab Jerusalem, sed expectare promissionem*

m vers. 3.

n vers. 3.

Explanationes mysticæ.

o Ad. pedag. 1. c. 6.

p Apol. 2.

q Ps. 107.

nam Patrie a; tunc enim per eos dies cordia illorum, tamquam chordas distentas fuisse, quum ipsi tum sanctum miserunt sonum, *quoniam factus de cœlo sonus* b, *& locuti sunt Apostoli magnalia Dei* c, ac denique *exivit sonus eorum in omnem terram* d. Citharæ mysticam describunt lege apud Hugonem Victorium e. Alter Hugo Cardinalis *in Psalterio decachordo* carnis macerationem attendit, quia chorda de corio fit, & extenditur in ligno, ut sonet, decemque Psallus f enumerat, veluti hujusmodi chordas, *usque in hanc horam, & esurimus, &c. in cantico* eleemosynam, quæ fieri debet hilariter, quoniam hilarem datorem diligit Deus; orationem, & præcipue missæ officium, in qua repræsentatur Christi passio *in cithara*, quia querulum habet sonitum, & lignis ambit chorda. Rurium tria notat, quæ debeant esse in Prædicatore, in Joanne autem Baptista maxime fuerint, desiderium æternorum, prædicatio, carnis maceratio, quia *Psalterium* redditionum à parte superiore, *canticum* ore fit, *cithara* sonat ab inferiore parte. Joannes vero quatenus lucerna, quæ corio tenui constat, mortificatus fuisse intelligitur, quatenus ardens, habuisse desiderium æternorum, quatenus lucens, docuisse.

a Act. 2.41
b 2.sap. 2.2
c 2.cor. 11
d Ps. 18.5
e Hugo. in Ps. c. 5
f 1. Cor. 6.12
Tria in prædicatione necessaria notat Hugo Cardinalis.

Vers. 5.) Quia delectasti me Domine in factura tua, & in operibus manuum tuarum exultabo.

Sensus lect.

HOc *sabbatum*, & *sabbati* festiva vacatio ex rerum creatarum à Deo meditatione, atque contemplatione ingens oblectatio, & in plummet etiã quandoque corpus redundans lætitia, & exultatio unde præterea fiat, ut erumpatur in laudes Dei, tũ voce, & cantico, tum harmonicis sonis, & instrumentis musicis, de quibus proxime facta mentio. Quin etiam creaturarum inter se concinnitas tanta, concentusque adeo aptus afficit animum incredibili voluptate, ita ut non cœli loli, quod sibi nonnulli te ipia persuasisse videtur, sed loquendo figurate, universitas conditarum rerum suavem, & admirabile auribus intelligentiæ modulationem subministret, eamquam vel voces bene compositæ, vel fides aptepulsatæ, Id in libro Sapientiæ testimonis confirmavimus; Adde quoque Ambrosium g. Dicto libro ait Sapiens i, *quod in se elementa dum convertuntur, sicut in organo qualitatis sonus immutatur, & omnia suum sonum custodiunt*; De voluptate autem quam percipimus ex rerum etiã tantũ naturalium cognitione, plutibus egere nihil attinet. Consulantur qui differunt de beatitudine nostra secundum naturalia tantum principia, vel de voluptate, sive delectatione, vel de sapientiæ, ac scientiæ, & litterarũ laudibus. Præfatur Philosophus in Metaphysica, *ab insito nobis appetitu sciendi*, & M. Cicero *tantum scribit innatum in omnibus cognitionis amorem, & scientiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata reviatur*. Longa oratione, ratione, exemplorum inductione id comprobat; tum ex figmento Homerico de Syrenum cantibus; tum ex commendatione beatorum insulis, ubi cura omni liberati nihil aliũ acturi sunt, nisi ut omne tempus in quærendo, ac dilcendo in naturæ cognitione consumant. Legatur idem in Lucullo, Plutarchus contra Colotem tib. 1. Plinius secundus ad Maximum k. Plutarchus dixit, *ipsam veritatem cognoscere tam esse amabile; tam desiderabile, quam spirare, quam debere vitam scientiæ*: Plin. *Nihil tam latum, quod litteris latius, nihil tam triste, quod non per has minus tristet*. Idem Aristoteles affirmat à natura patente, & auctore omnium mirus excitari voluptates hominibus, qui intelligant etiam viliorum, ac minimarum rerum caussas, atque ingenue philosophentur. Argumentatur vero, quoniam imagines ipsis rerum naturalium non sine delectatione propterea inspectamus, quod ingenium pictoris aut fictoris una contemplamur: multo magis delectatione nos afficiemus rerum naturæ ingenio, mirique solentia constitutarum caussas perspiciendo. Ingens illius gaudium fuit, qui cùm quod quærebat philosophando repersisset, exclamavi *ἡυρηκα*, & hecatombam obtulit. Sed infelices philosophi, qui *Deum ex creaturarum cognitione non gloriificaverunt*, vel earum *specie delectati, Deos putaverunt, non reputantes his speciosiorem esse dominatorem earum* n. Non dissimilis abusus peccatorũ, qui voluptate deliniti creaturæ, negligunt Creatorem, utendis fruendo, fruendis utendo, lotet omnes facturas & opera Dei primatum tenet opus gratiæ multiplicis modi, de quo juxta mysticum saltem sensum, hic exponitur ab Aug. locus. Singularis opinio Agelii ad litteram vocari *factuam Dei*, & *opera manuum* ejus, calum interium impiorum, qui pios opprimunt & horum eructionem, ac liberationem; inde capi eximiam voluptatẽ, præterea q: gestire le gandio, & lętum ac festum diem agere, Prophetam nunc significare. Posset ut eumque contexi sensus ilsel cum reliquo Ps. - Sed ut moralem recipio, non tamquam litteralem, licet sa veat etiam illi Augustinus.

Quia delectasti me Domine in factura tua.) Hieron. *quoniam lætificasti me Domine in opere tuo*, alii prulaliter, *in operibus tuis*, sed nunc non est *Jod* nota illius numeri, led in singulari פעלך *pah holecha*. Cald. *in operibus mirabilorum tuorum*. Quamvis in textu Nebiensis exprimatur tantum, *in opere tuo*. Nomine *factura* utitur sequenti membro etiã Hieron.: & proprie videtur significare opus ex compositione, & arte factum, quam vocant Hispani *hebura*, Itali, *fattura*, Galli *facon*, quamvis primi & secundi transferant ad hominem, qui aliena liberalitate, favore, opera sit honores, aut victum, aut quid tale consequutus. Plinius o pri. mo utur pavit modo hanc vocem, itaque iumitur bis in ic. Figtura primel nos ipsi appellamur *Dei factura* q ποίημα, Syriace creatura בריה *bariha*. Subtiliter, ac pie, licet quod attinet ad vim dictionis parum referat, notat *Hugo*, non dici quod *factura* delectavit, sed *Deus in futura*; delectare ma los *facturam ipsam*, bonos *Deum in factura*. Reprehendit præterea, qui nimis delectantur aspiciendis, audiendis, odorandis, gustandis, tangendis: item qui non in *factuis Dei*, sed *in fuir*, sive in us, quas excogitaverint, vel adinvenerint. *Quam desiderabilia omnia opera Dei*, & *tamquam scintilla quæ est considerare* r; Quidam codices ἕως σπινθῆρος *usque ad scintillam*. Juxta lectionem nostram sensus est, quod minimam tantum partem operum Dei cognoscimus: vel quod excitant in nobis cognitionem sui, & per illam accendere possunt lumen, & amorem Dei. Vir sanctus, juxta Etaiæ s consilium, *levat in excelsum oculos, & videt quis creavit hæc. Collatatur Deo ipsi in operibus illius* t, ex cujus vis rei quamlibet exiguæ consideratione assurgit in Dei contemplationem, & amorem, in eoque delectatur. Antonium, Antelunum, Franciscum, alios veteres, & Ignatium nostrum præstantes in hoc genere fuisse constat. Voluerunt assiduitate apud parum cordatos opera Dei naturalia, quæ per se non minorem deberent concitare admirationem, & delectationem. Sed majorem etiã quam quæ propterea quod eveniunt raro, in admiratione, & majore, quia novã voluptate afficere videntur. Ad monuit id aliquoties Auguft. u, & ante ipsum Philo x, post utrumq: Gregorius y. Is autem, quem dicunt Hieron., hoc loco satis pia inductione per creaturas demonstrat, quam ex earum cognitione capere debeamus utilitatem.

Et in operibus manuum tuarum exultabo.) Videtur legisse Remigius, *exercebor*, Hieron. absque conjunctione quæ nec in Hebræo textu est, *in factura manuum tuarum laudabo*. Universam totius mundi machinam Euth. per *facturam* significari vult, *per manuum opera*, particulares species cum magnitudine, pulchritudine, concinnitate, utilitate, vel omnia synonyma esse; Arnobius accipit de operibus quæ ex expansione Christi manuum in cruce conlecuta sunt. Meditari volebat David, in omnibus operibus Dei, & in factis manuum ejus. *Exultandi* verbum Latinum & ἀγαλλιᾶσθαι Græcum important hilarem corporis motum gestumq; sed Hebreum רנן *ranam*, ut sepius vidimus, pertinet potius ad contentionem vocis per modum, verbi gratia, ovationis. Basilius ac Theodoretus explicant exultationem, ac veluti tripudium tantum, ut præ amini jucunditate, lingua relaxetur ad laudandum Deum.

b 1.sap. 9.2
c 1.cor. 11
d Ps. 18.5
e Hugo. in Ps. c. 5
f 1. Cor. 6.12
g 1.sap. 9.2.3
h 1.sap. 9.2.3
i 1.sap. 9.2.3
k 1.sap. 9.2.3
l 1. de Part. animal. 1. 2. A natura patente & auctore omnium mirus excitari voluptates. probat Aristoteles.
m Rom. 1.21
n Sap. 13.3
Inter opera Dei principatum tenet opus gratiæ. Agelii singularis opinio.
o Ps. 17.11
p Num. 7.4
q Ps. 17.13.
r Ps. 2.16
s Ps. 40.6
t Eccl. 42.25.
Sensus litteralis.
u 10. decis. vii. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40.

Auctor Speculi tradit. Cassiodorus insipientem, exempli A gratia, dicit esse philosophum, qui casu credat res geri; stultum qui nec divina cognoscat, nec ipsos sæculi actus intelligat, quique *brutus* cognominari soleat: Haimo primum vocat sapientem in sæculo, sed vera carentem sapientia; secundum, qui nec in Deo, nec in sæculo sit sapiens: Remigius illum, qui nescit sibi cavere in posterum, solam vitam temporalem existimandosistum, qui quum sit in summa miseria, putat se esse in maxima felicitate: Bruno Carthusianus infidelem, qui Deum non sapit, & falsum Christianum, qui quum Dei notitiam habeat, intelligere possit, quod mali justo Dei judicio interibunt; obstinatione tamen malitiæ suæ excæcatus non intelligit, vero & efficaci intellectu, quod interituri sint operantes perseveranter iniquitatem: Hugo, Judæum, & Gentilem quantum ad eos Gentiles, qui crucifixerunt Christum Judæorum instinctu: Arnobius de Judæo solo. Synonyma vocabula possunt esse, ac universe de quolibet accipi.

Quum exorti fuerint peccatores sicut fœnum.) In Psalterio Romano, & Ambrosiano & apud Cassiod. *quum exorientur*, in vetere, & Apud Augustinum, quum exoriuntur; omnia tempora fert infinitivus *ὲν τῷ ἀνατεῖλαι*. Hieron., *Germinaverunt impii quasi fœnum*. Non expressit litteram servilem ב *be*, בפרוח *biphroach*. Paraphrastes vim sententiæ totius ita declarat: *Quando germinant impii sicut herba, & florent omnes operarii falsitatis, seu germinabunt, & florebunt, tunc futurum est, quod destruat eos Deus usque in æternum*, hoc nempe vir insipiens non cognoscit, & stultus non intelligit, nec etiam opera alia Dei magnifica, in quibus nihil ille aliud quærit, quam usum, & oblectationem, nihil de Dei curans cultu, nempè cogitationem referens ad id quod est futurum, ut pereat cum perituris rebus. De comparatione cum *fœno* dictum non se mel. Non possum non suspicari errorem in textu Auctoris imperfecti *a*, ut Latinè legitur, Græci namque mihi copia textus non fuit, *cùm exurentur peccatores sicut fœnum*: Credo restituendam, *quum exorientur*, ut aliquos legere retuli. Vera tamen sententia peccatores exurendos, sicut fœnum, quemadmodum Christus docuit *b*. Sed & Aug. enarrans alium ps. *c*, & afferens præsentem psalmi nostri locum, scribit de improbis. *Sic quomodo virent, & sic quomodo florent, igni servantur*, &c. *Puto quia florent modo, quia exoriuntur sicut fœnum. Tu noli esse vir imprudens, & stultus, ut hæc attendendo intereas in sæculum sæculi. Isti florent in felicitate sæculi, parent in virtute Dei. Non enim quomodo florent, sic pereunt; florent enim ad tempus, pereunt in æternum: florent falsis bonis, pereunt veris tormentis*. Longe aliter per tropologiam Dorotheus Abbas *d*, & in meliorem quidem partem interpretatur. *Peccatores*, inquit, *qui ut fœnum oriuntur, sunt impuræ cogitationes; est enim debile quid & infirmum fœnum, nullam habens potentiam. Quum igitur oriuntur in anima vitiosæ cogitationes, tunc apparent omnes, qui operantur iniquitatem, quæ sunt ipsa vita, ut & intereant in sæculum sæculi. Quum enim apparuerint vitia ante concertatores, & athletas, statim ab eis perimuntur. Contemplamini consequenti iam orationis, oriuntur primo cogitationes malæ; post apparent vitia; inde omnia interiunt. Hæc omnia ad athletas pertinent. Nos verò peccatum ad actum producimus, & semper vitia ipsa consummantes, neque nosse quimus, quando oriantur malæ cogitationes, neque quando apparent vitia, ut pugnemus adversus ea, sed adhuc in Ægypto inferiori subsistimus, lateritiam sub Pharaone exercentes*. Hæc ille omnia, quæ propter acumen, & pictatem, & novitatem, ommitti non debuerunt.

Et apparuerunt omnes qui operantur iniquitatem.) Hieron., & *floruerunt*, quo etiã pacto Aquila & Symmachus ἐβλάστησαν. Alii *germinare*, seu *progerminare, vernare, flores emittere*, vertunt. Hoc valet futurum יציצו *juisset*: quod autem florent, sed ipsum ostentat, aperit, & apparet: atque præterea videtur apparendo, etiã illas res quibus apparet, prospicere. Unde in vetere Psalterio, & apud Aug. extat, *& prospexerint*. Hoc modo participium מציץ *metsiz*, redditur *prospiciens per cancellos* c, quasi dicas, *ostendens seipsum, extans, promtuens, emicans*. Græca καὶ ἐκυψαν πάντες Significant, id quod recitavi ex Psalterio vetere, & ex Augustino. Hoc Augustinus declaravit de *insipiente*, & *stulto*, qui dicantur prospicere omnes illos, qui operantur iniquitatem, & eorũ prosperitatẽ instar florentis fœni. Nominativi tamen casus est πάντες, referturque ad eos qui operantur iniquitatem, πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν Apollinarius hoc modo.

a Item.31

b Matt.13 30

c in ps.53 Explicatio Augustini.

Tropolog. Dorothei.

d doctrina 13

ἐπ' ἀδίκους διαλογίσασθαι ἐπὶ τὴν γῆν αὐτῶν χεῖρας·
ὑψώθη ὅστε ἐκκοψαι ἄδικα μεγαλυνθῆναι.
Quum iniquos florentes videbit sicut fœnum
Ex alto videntes in justitia ministros.

Ubi ὅ ἐκυψαν, exponit per ὑψώθη ἐπεσκόπουν *ex alto videre*, quod Latinè dicitur *prospicere*: quo passio in ps. 101. *f* scribitur, quod *prospexerit Deus de excelso sancto suo*, ἐξέκυψεν, & Petrus g, *quod Angeli desiderant in Christum*, vel *Spiritum sanctum prospicere* παρακύψαι. At Nicephorus Blemmida docet τὸ ἐκυψαν esse εἰς τὴν ἐβλάστησαν, & ἐκύησαν *pullularunt*, seu *germinarunt*, quasi sit *postquam adoleverunt, vergere, ac inclinare in terram*, ut frugibus contingit. Euthymius vero volens redundare hic particulam, καὶ, eo idemque *peccatores* appellari, *& operantes iniquitatem*, declarat, quod ἐν τῷ ἀνατεῖλαι quum exsurgerent peccatores, inclinati sunt, seu incurvati, & humiliati, quia illum florem, ac vigorem diu retinere nequiverunt, sed deciderunt. Placet magis prior duplex Græci verbi explanatio: quæ coincidit etiam in unam, & proprius accedit ad vim Hebræi verbi, & ad Latinam editionem; & Basilius quoque ac Theodoretus interpretantur *promicare*, aut *emineré*. Communis notio τοῦ διακύψαι est *aspicere capite exerto*, vel *caput exerere per clathros, rimasve*, ut Budæus *h* docet. *Apparent improbi sicut palea super granum in area*, inquit Hutis; vel quum apparuerint cogitationes malæ: vel quum go; sed quod addit de apparentia in modum phantasma in judicio: tropologiam continet non malam; sed non valde congruentem sensui litterali.

Notio verbi τοῦ ἀνακύψαι.

h comment. ling. Græca pag.71.

Ut intereant in sæculum sæculi.) Hieron. *, ut conterantur usque in sempiternum*, Paraphrastes supplevit, *Tunc futurum est quod destruat eos Deus usque in æternum*. Hoc modo, *ut*, sumetur non caussaliter, sed consecutivè, & ostensivè, seu arguitivè, ut loquuntur; secundùm ordinem, & vicissitudinem, non secundùm finem. Non cognoscit vir insipiens, nec stultus intelligit hanc improborum prosperitatem, damnationis eorumdem perpetuæ argumentum esse, & ad hoc videantur florere, ac vigere, ut in perpetuum excidantur. Hoc melius, quam quod Euthym. ait juxta dictam interpretationem verbi διακύψαι, *inclinatos esse impios*, & à prima felicitate decidisse, ut punirentur in futuro sæculo; atque ruinam, & lapsum à præsenti felicitate sumsisse pro arrabone futuri supplicii. *Roberasti eum paululum*, inquit Job, i, *ut in perpetuum transiret*: & *in diem k perditionis servatur malus, & ad diem furoris ducetur, & de furore omnipotentis bibet*. Sapiens *l* item affirmat, *quod impium operatus est Dominus ad diem malum*: Amos *m quod separatur in diem malum*. Jer. *n*, *quod sanctificatur in die occisionis*. Minus malum, si folus manet improbos communis corruptibilibus interitus, post quem natura reditum non concedit. Post obitum diem præsentem, qui malus iplte est, ac horarum paucarum, dies pessimus termino carens consequitur, quia dum licuit, *noluerunt vitam, & dies videre bonos* o, unum ve optimum, qui occasum nescit, nec noctem, nec tenebras.

a Item.31

b Matt.13 30

c in ps.53

d doctrina 13

e Amos 5.21

f Psalm.32.29

g Ex.25.20 h Ef.6.12. 10. 20.6.41

i 1.Reg.2.6

k Prov.16.4

l 1.c.6.3

m c.12.8

n Ps.32.23

i c.14.29

k c.11.30

Prov.16.4

l c.6.3

m c.12.8

n Ps.32.23

o Luc.16.25

p in ps.89

Tu autem Altissimus in æternum Domine.) Chald. *tu autem excelsus, sublimisque in sæculo isto, Domine, quinimò excelsus, & sublimis in sæculo venturo*, superiores omni re creata, minimè obnoxius interitui: in omnes res dominium, & potestatem exerces: cuncta velut ex specula intueris, tibique subdira habes, & pro arbitrio moderaris: sique sit opus, coerces: præ altitudine investigabilis es, & judicia tua inscrutabilia sunt: *quod hominibus altum est, abominatio est apud te*: soli ab interitu liberi qui altissimo adhærent tibi, per humilitatem: florebunt hi tecum perpetuo, stabuntque: lædi non poteris à peccatoribus, & operantibus iniquitatem. Plura ajjàs de *Altissimi q* nomine. Quamvis hoc loco non extet עליון *hholion* de Dei decem nominibus unum, sed מרום *marom* abstractum nomen *Altitudo, Celsitudo, Excellentia*, quod usurpantur quoque honoris caussa de hominibus. Non legi tamen alium locum in scriptura, ubi hoc modo reddatur ista vox, nempè pro concreto nomine *Altissimi*, aut *Excelsi*, & ὑψιστος:

q verf.40 r Lep.1.12

p in ps.89

Verf. 10.) Quoniam ecce inimici tui Domine, quoniam ecce inimici tui peribunt, & dispergentur omnes qui operantur iniquitatem.

DEmonstrat altissimum Deum esse, summæque potentiæ, & confirmat interituros in sæculũ sæculi omnes qui operãtur iniquitatem, nec respiscunt, idque velut insultans, ac triumphans, & de vindicta lætus adversus inimicos

Sensus oct

micos Dei, & Deo ipsi hoc nomine congratulans, asseve- A rat; *Ecce*, ait, *peribunt inimici tui Domine, ecce*, inquam, *peribunt*, qui antea florere videbantur, feliciter quagere, ecce funditùs excidentur, & dissipabuntur, qui operibus iniquis suis, tæuq; violatione legis, & tuorum oppressione servorum, apertos se declaraverunt inimicos tuos, pluris æstimantes libidini, cupiditatique propriæ satisfacere quam tibi obedire, & amicitiam tuam alere, & conservare, non curantes *inimici tui constitui, ut mundi amici a esset*; malentes inimico capitalissimo tuo diabolo, quam tibi, obtemperare. *Vir insipiens non cognoscit, nec stultus intelligit hæc*: Idcirco inculcanda, & repetenda, iterumq; iterumq; monenda: & veritas maximi momenti annunciandã, & ingerenda: improbi altas egisse radices videntur sibi; & mutua confœderatione, atq; societate insuperabiles redditi; propterea intelligant oportet, se hac illac dispergendos, alterosq; ab alteris tam longè disgregandos: quod accidit constructoribus Babel, ut colligere, ac instaurare copias nequeant, nec alteri alteris quid sit factũ sciant, deniq; variis afficiendos generibus supplicioruin, ac tamquam in fasciculo zizaniorum, colligendos, ut B flammis tradantur. Valet autem repetitio, ut Rickelius observat, ut intelligamus, & intelligentes expavescamus, quam horribile nimis sit esse inimicum Dei, immò quam sit horribile hoc ipsum audire. Bruno Carthusianus valere ait ad terrendos inimicos: Remigius & Haimo ut res eadem magis confirmetur, & ne res incredibilis videatur Hugo bis inimicos Dei vocat, qui contra naturam peccẽt, seu contra legem non solũm positivam, sed naturalem quoque, ut fornicarios, idolis servientes, adulteros, molles, masculorum concubitores, quos à regno Dei Paulus *b* excludit. Item quia de diversis generibus peccatorum affirmatur quod sint inimici Dei; de mundanis; quoniam *amicitia hujus mundi inimica est Deo* c: de superbis, quoniã *superbia eorum qui oderunt Deum ascendit semper* d, de avaris, quoniam *hostes justi accipientes munus* e, luxuriosi, & gulosi, quoniam *sunt inimici crucis Christi eorumq; Deus venter est* f: persecutores sanctorum, quoniam profitetur se Deus *inimicum inimicorum illorum* g, & *affligentibus spiritum sancti ejus convertitur eis in inimicum* h: idololatræ quoniam optabat Propheta, *dirumpi cœlos, & DEUM descendere, ut notum fieret nomen ejus inimicis ipsius*: denique quilibet peccatores, quoniam *quum inimici essemus reconciliati sumus Deo*, k. Ayguanus distinguit inimicos blandos adulatores, falsos consiliatores, rapidos detractores, malorũ correctores, sed his licèt inimici videãtur veros amicos esse: deq; primis tribus generibus hoc loco sermonẽ esse.

Quoniam ecce inimici tui Domine, quoniam ecce inimici tui peribunt.) Omittit Hieron. *quoniam*, quum tamen extet יאל *chi*, non tam causale, quam exegeticum, & assertivum. Nec in Romano Psalt. & Æthiopico, & in emendatis Bibliis Græcis, & apud enarratores Græcos Euthym. Nicephorum, Apoll. & apud Cassiodorum plusquam semel ponitur, *quoniam ecce inimici tui*, non fine jactura emphasis, & energia, quam involvit repetitio, ut dixi. Bis exprimitur in aliquot Codicibus Græcis, ut Basileensibus, Argentoratorensibus, &c. & in textu Hebræo cum versione Hieron., aliorumq; Hebraizantium Paraph. verò ita etiam transfert, *quoniam ecce inimici tui prosperitate fruuntur in hoc sæculo Domine: quoniam ecce inimici tui dissipabuntur in sæculo venturo*, similis repetitio ad majorem notationem, & exaggerationem satis frequens in psalmis, Expressior illa 67. *l videruntingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, regis mei*: Et *m rex virtutum dilecti, dilecti*.

Et dispergentur omnes, qui operantur iniquitatem.) Hieron. absq; conjunctione, quæ desideratur etiam Hebraicè *dissipabuntur*. Chald., *& separabuntur à congregatione justorum*, &c. Idem dicit Haimo, Remigius, Beda, Cassiodorus Bruno Carthusianus, sed de separatione à consortio salvandorum eo modo quo separandi sunt ab hœdis agni *n*. Hic alius modus dissipationis, & dispersionis præter eos, quos attigimus antea, Campensis, quia Hebr. יפנרו *ifpharedu* actionem denotat in se ipsum explicat *dispergent se ipsos sceleribus suis*. Beda declarat de diffidio intestino, quum sibimet ipsis displicebunt, & contra se ipsos rixabũtur. Proponit creditus Hieron, dubitationem, *si peribunt*, quomodo *dispergentur?* qui enim semel perierit, dispergi non potest, debuitq; potius dici, *ecce dispergentur, & peribunt*. Respondet in bonam partem interpretans, esse sensum istum: Inimici tui, Domine, peribunt, quum omnia tibi subjecta fuerint, omnis qui inimicus tuus fuerit, postea efficietur amicus: hoc est, non peribit homo, sed peribit inimicus: qui inimicus fuit, amicus erit, & sic peribit inimicus denique dispersionem utilem esse improbis, quia consensus perniciosus; ita enim & ædificatoribus Babel dispersionem o profuisse. Planior sensus de *dispersione*, ut idem valet, quod *interitus*, & velut in partes dissectio. Si quis de æterna damnatione locum hunc accipiat, omnes qui operantur iniquitatem, ea induendos intelligat cum Beda, de iis qui perseverant in opere iniquitatis. *Ipsos operarios iniquitatis jubebis Dominus discedere à se* p, & *maledictos ire in ignem æternum* q *ruina impiorum erunt, & dispergentur à facie terræ* r, *disperdet eos Dominus, qui avertuntur de post tergum ejus, & illum non exquisierunt, nec investigaverunt de post tergum ejus, & illum non exquisierunt, nec investigaverunt eum* s. Cajetanus in *perendi* verbo pœnã sensus attendit, damni autem in verbo *dispergendi*, seu *separandi*. Applicant Hugo, & Valentia ad eos, qui operati sunt insignem illam iniquitatem, ut Creatorem suum ad mortem persequerentur, dispersi verò sunt per Titum, & Vespasianum in universum mundum. Bis inimici Christo fuerunt, & in vita, & post mortem, sive benè ipsis faceret, sive reprehenderet, sive se hominem justum, sive probaret Christum ac verum Deum.

a Jacobi 4.

b 1.Cor.6.6.

c Jacobi 4.4

d Pf.72.2.vide.

e Amos 5.12

f Philip.3.19

g Ex.23.22

h Ef.6.12. 10. 20.6.41

i 1.Reg.2.6

k Rom.5.10

l verf.35

m verf.13

n in ps.89

o Gen.11.6 & seq.

p Matt.7.21

q cap.25.41

r Soph.1.5

s verf.6

Unicornis cornu mysticè Christus est.

u Pf.132.17

Verf. 11.) Et exaltabitur sicut unicornis cornu meum: senectus mea in misericordia uberi.

PErficit cœptam apostrophen cum Deo, aitque illi, quod inimici quidem ejus ac sui, *quoniã qui oderunt Deum, oderis, & super inimicos ejus tabescat perfectò odio persequatur, & inimici factì sint sibi* t, *Peribunt, & dispergentur, qui operantur iniquitatem*; è contrario autem fiet, ut per divinam potentiam, atque beneficentiam, sua ipsius dignitas, & honor, potestas, robur exaltetur, & confirmetur, de se ipso loquens in reliquorum persona justorum, ad similitudinem *cornu unicornis*, quod cornu laudatissimum est à longitudine, & fortitudine. Præterea pollicetur sibi ob eodem Deo longævitatem, extremamq; senectũtem cum copioia misericordia ejusdem Dei, quæ tamquam oleum præpingue, ac saluiferum, reddat corpus, quod ex se alioqui vietum evaderet, exangue, ac sine succo esset, deflorescere, marcescere, deficere, exarescere, magis succulentum, & vivifico quodam vigore revivi cẽs, florens, vigens, vegetum, viride, robustum, hilare, atq; jucundè ultimum illud vitæ tempus agat; vel opponit brevi, momentaneæq; impiorum felicitati cum *Fœno* comparatæ, quod vix efflorui t quum aruit, & decidit felicitatem suam, quæ virentis instar habet arboris oleiferæ, oleagineaque materia constantis sive olea sit, sive pinus, sive laurus, sive quæ alia. Mysticè *unicornis cornu* Christus est, ut sæpè vidimus, quod prodeundum prædixit David *u* quia de carne natus, carnem excessit, carnales motus non habuit in cruce, cujus figuram habet illud cornu, ventilavit atque disjecit inimicos; deinde in gloria exaltatus, penitus disperdet, quum ad judicium venerit. Ecclesia item oleo Christi, gratiæque ipsius, in ipsamet senectute non senescit, sed viget venerabili quodam candore tamquam canitie illustrium meritorum prædita, ac demum suos oleo exultationis æternæ post extremum vitæ, tamquam Sensu locis. Mysticè explicationes. x Ps.4.10 Y Jansenius.

Et exaltabitur sicut unicornis cornu meum.) Hieron. *quasi monocerotis*. Chaldaicè, *exaltasti autem quasi narirornis fortitudinem meam*. Qui sit μονόκερως ראם *reem unicornis*, quidquid differàt à *rhinocerote*, seu *narirorne*, docuimus alibi satis accuratè, & quo pacto mysticè sumi soleat in scriptura. Beda aliique post August. hoc loco attendunt in unicorni cum, qui mavult nunc *singulariter esse in spe* x, quam multipliciter in re, & vult esse intra unitatem Ecclesiæ cui corona debetur non schismati. Innuunt idem Basilius, ac Theodoretus per pietatis alumnos unum Deum adorantes. Dionysius Rickelius interpretatur dominium rationis cum gratia Dei, contra passionum, tentationum, persecutionum incursus; & post resurrectionem ut numquam adversus spiritum caro concupiscat. Hugo Cardinalis exponit de egregio prædicatore, qui priùs ferox persecutor erat, ut ex Saulo Paulus. Euthymius, & Nicephor., & Latini multi de Christo in judicio potentiæ suæ cornu impios dejecturo explicant: Quidam y de futura gloria, quæ unica erit, nec ei extraneus immiscebitur, sicut hujus vitæ gloria in omni sua specie, graduq; tùm bonis, tùm malis communis est.

Et senectus mea in misericordia uberi.) Hieron. *& senectus mea in oleo uberi.* Alii, *conspergar oleo viridi*, seu *recenti*, *dum libatus ero oleo fragranti, aut unguento pretiosissimo conspersi*, aut *mi scui me, capiarve oleo viridi*, vel *Pinium meum præsuto viresset*, Cajetan. *mixtura mea in oleo recenti.* Chaldaicè *unxisti me oleo recenti olivæ frondosæ*. Hebr. sic le habent בליהי בשמן רענן *bal lothi bescemen rabbhanan*. A verbo בלל *balal confundere*, *& miscere esse potest*, verbum item primæ personæ בלותי *ballothi miscui*, seu *conspersi*, & vertendo præteriti significationem in futuri, ut sæpè solet, *miscebo, conspergam*. Oportet Cajet. ab eadem radice à suo Rabino edoctum legi hoc loco nomen debere cum affixo בלותי *ballothi* seu hujusce modi nomen non extat. Credi debet LXX. à themate בלה *veterascere* lectum בלה *balloth* in piel cum affixo primæ personæ, & usurpavisse verbum pro nomine, *veterascere meum*, idest, *vetustas*, sive *senectus mea*. Nam nullum tale nomen repetitur, nec quum daghes notari deberet. Reliqua duo vocabula Hebr. facilia sunt שמן *scemen* pro *oleo*, *unguento*, *pinguedine* tam naturali, quàm condita, & רענן *rabbhanan* pro *viridi*, seu *vireute*, & vertitur etiã *fructifer*, *floreus*; Quare *oleum* hoc loco significatur *virens*, & *florens*, *quod est recenti, aut nondum vetustate obsoleuit, marcuitve, sed retinet quasi florem pinguedinis, quamvis non sit omnino recens frondentis olivæ*; ut Paraphr. exponebant. In emendatis Græcis Bibliis est ἐν ἐλαίῳ *in misericordia*: quum passim alia, nec non Enarratores Græci, legant ἐν ἐλαίῳ *in oleo*. Symm. etiam vertit ἡ πεμελωμένη, μου ὡς ἐλαία εὐφυλλὰς, *vetustas mea, sicut olivæ virens*, aut *virens*, ita ut *olivam*, seu *olea arborem* significari voluerint per *oleum*, dicit; similem arbori oleæ *senectutem*, quemadmodum in alio ps. *d* dicitur, *quis sicut olivæ fructiferæ* ἐλαίᾳ καρπιφόρῳ יזית רענן *zaithach rabbhanan*. Hoc modo *senectus viridis* diceretur non quam foveret, & exhilararet oleum, quæ proprietas ei alibi attribuitur, sed quæ undecumque id esset, quum arboris oleæ viriditate comparetur, quam vocant *viridem senectutem*. Priorem rationem sequuntur qui *oleum* retinet, quod tantum significat שמן *scemen*, nullo aut modo *oleam*, aliamve similem arborem. Apollinarii ecphrasis est,

ἡ πολὺν θαλλοῦσα καὶ ἡ πανήφρας ἐλαίῳ

Et cana floreat in pingui senectus oleo.

Scholion etiam, quo videntur uti Euthym., & Nicepho. asserit quod secundùm LXX. voluit Propheta dicere *εἰς ἡμῶν ἐλαιωδεστέρα εὐθυμία quasi oleo quodam impinguabor voluptate*, aut *vitam traducam in hilaritate, floreba senectutem qui deponam*: Et *oliuam fecundam imitabor*, inquit Basilius, ac Theodoretus juxta versionem Symm., & secundùm LXX. quasi *oliva*, sic animi jucunditate uberim florebo. Quo pacto indicant *oleum* tumi pro *olea*. Hanc significat ἐλαιῶν, *oleum* verò παχύ. Sed *oleum* retineri debet, si Hebrææ editionis rationem habeamus, quia nomen Hebr. ut dixi, tantùm id significat, & non *arborem*. In vetere Psalt. & apud August. legitur in *misericordia pinguis*, quod idem valet ac *uberi*. Videtur creditus Hieron. legisse, *in oleo uberi*, vel LXX. figurate *oleum* pro *misericordia* interpretati sunt: vel si revera posuerunt *oleum* ἐλαιῶν, Latinus interpres tamen aliquo codice repetit ἐλαιῶν, & *misericordiam*, vertit, vel eamdem figuratam orationem agnovit, ut esset ἔλαιον. idest, *oleum*, pro ἔλεος, hoc est, *misericordia*. Nec admitti debet in eo lapsus ullus, quem concedit Varlenius. Typus misericordiæ oleum est, vel parabola teste de decem virginibus, ut plurimi exponunt. Misericordiæ autem non vulgari deputat Propheta ætatem, per le gravem, & malam, agere posse leviter, hilariter, fortiter de iq: *crudam, & viridem senectutem g traducere*, seu *floridam*, & vivacem, quam & ἐυγηροῖαν vocant, ac τῶν ἀμωμοφόρων similem, qualis fuit Moysis *h*, & in novo testamento Antonii Or Abbatis *i*, Pauli Conçordiensi *k*. Scitum porrò illud senis Pollionis Romuli centenario majoris responsum Augusto datum, quærenti quanam maximè ratione vitam tamdiu produxisset, ac vigorem illum animi corporique custodisset, *intus mulso, foris oleo*. Simile quid proditum de Democrito, interrogato πῶς ἂν ἐνεστι ἡ μακρομβίης γίγνοιτο οἱ ἄνθρωποι, *quomodo sine morbis & longævi fierent homines* l. At coquo impensarum reddente rationem Epaminondas olei multitudinem tulit per molestè, non ob impendii magnitudinem, sed quod tantùm olei intra corpus recepisset *m*. Nescio au Auctor noster *oleum* nominans post *cornu*, alludere voluerit, præter insigne dignitatis, ac potentiæ, ad *corneum vas*, in quo condebatur oleum ad reges etiam inungendos *n*. *Misericordiam uberem senectuti concedendam* intelligit, ut eam ætatem feliciter transigat, nec in senecta, & senio, quumq; deficere solet virtus, delinquatur à Deo. *Rarus, ait ille, felix, idemque senex* p. Mysticè novissima in lætitia erunt, postquam transierint priores veluti ætates totius tempo is, in quo patimur labores, ærumnas, vigilias, famem, sitim, scandala, pressuras, ut loquitur August. & ut ait Beda, postquam abierit rota quasi juventus præsentis vitæ, quæ quædam innovatio est ad illam beatitudinem, ubi erimus tamquam senes reverendi, & honorandi, non amplius uberi delpectu; nec misericordia, secundùm se quia desinet ipes erit; veritas, & complementum promissionis atque misericordiæ: capillus veluti albus, ut obiervat August., Cassiodorus, Remigius, absque nigredine perversorum morum; Vel *senectus* designet novissimum tempus legis Evangelicæ. ut ait Glossa, in quo *uber*, & *copiosa misericordia est, oleum, pinguis* Christi. Eidem legi, nec non Ecclesiæ conveniit ratio *juventutis*, propter vigorem, fervoremque fidei, quæ per dilectionem operatur, & *senectutis*, propter numerum temporum, quia venit Christus ætate sexta, ut docet idem August. *q*. Addit Aquinas *r* alacritatem juvenutis, & senectutis gravitatem, quam in commentario quoque Bruno Carthusianus exprimit. Huc faciunt etiam bonæ senum conditiones, quas ex Aristotele Aygunous petitas, applicat Ecclesiæ, præsertim quod remissas habeant concupiscentias, & in agendo non sint præcipites, ac nimii, sed moderati. Putatus Hieron. multa hoc loco disserit de *oleo, uberiva, ac pingui misericordia*, hoc loco agere senectutem nostrã, ut reficiatur, ac splendeat, ex Oliveti monte ascendisse Christum, quia nisi nobis, & lampadibus nostris oleum miterimus, non poterimus ascendere regna cœlorum: debere *nos in domo Domini esse sicut olivas fructiferas* f; Et *sicut novellas olivarum in circuitu mensæ illius*: tic avere autem *ne oleum peccatoris* ex valle, non ex monte, *impinguet caput nostrum* u; primi in scriptura nominatum *senem* Abraham *x*, ætate licèt minorem multis prioribus; quoniam *senectus* ipsius inuncta fuit *oleo uberi*, utpote quæ etiam *bona* appellatur, & ipse *plenus dierum* y, quia omne tempus ipsius *dies* fuerit & non *nox*: postremo simile quid scribi de Isaac, & Jacob quoniam qui simul servierunt Domino, rectè simul *senes Domini* nuncupantur. Vult etiam Hugo innui debere senes esse misericordes, ut quo minus viæ, plus aliis dent, minus viatici sibi retineant z: ut tamquam in fine nundinarum, quantum possunt emant mercium, quas deferant secum: ut velocius navem, & felicius appellant ad portum: ut ex necessitate virtutem faciant; quum *nihil hinc valeant auferre sicut nihil intulerunt in hunc mundum* a; ut bene collocent, ac distribuant, *nec alienis relinquant divitias suas* b: ut illo quasi *sacculo chemosyna* c, atq; viatico, pergant in regionem longinquam: ut in eadem sibi regione *amicos faciant de mammona iniquitatis* d.

Ad omnia alia, ætate sapimus rectius, ait Comicus *e*,

Solum hoc unum vitium affert senectus hominibus;

Attentiores sumus ad rem omnes, quam sat est.

Nonne in frigidis senibus; inquit August. *f avaritia ad acquirendum tanto ferventius inardescit, quanto citius relictura est, quod acquiritur: mirabili sane dementia: gravioribus enim se sarcitis onerare festinat, quum jam pervenerit quo tendebat. Hanc rectè nominaveris cum epigrammatario ætatis illius chiragram.*

Litigat, & podagra Diodorus, Flacce laborat,

Sed nil patrono porrigit, hoc chiagra est.

Diogenes dicebat apud Laertium oportere ad amicos extendere μόγις μὲν κεκαμμένους τοῖς δὲ κατὰ λόγον non complicatis digitis. Lege Gabrielem Paleotum *g*. Solum cavendum superest, ne in topologia Bedæ nomen *uberi* substantive capias pro *mamma*, ut nec pro ubertate, atq; fœcunditate. Adjectivum est, synonymum *copioso fecundo fertili, feraci, abundanti*; *pingui*, sicut & רענן *rabbhanan*.

Ratio vetbi ballothi.

a Osee 14. & b Ps. 51. 10.

c Qoheleth 4. 5

d Ps. 51. 10.

e Ps. 103. 15.

f Matth. 25. 1 & seq.

g Virg. Æneid. 6 Tacitus in Agricola.

h Deut. 34. 7 Scitum responsum Pollionis Senis Augusto datum.

i Pallad. c. 19.

k Hier. ep. 123

l Athen. lib. 10. c. 15.

Rhod. lib. 6. c. 6.

m Rhod. l. sup.

n 1. Reg. 16. 1 13. lib. 31. 39

videretur sibi videre oculo suo dictos inimicos ea pati qui commeruerunt, & quæ juremerito hostibus optare, quipiam possit fuisse; item de malignis insurgentibus contra se, atq; persequentibus nuncium per gratiam audire, quæ ipsis mala justissimè contigerint, quamq; atrocè adversus illos tulerit sententiam Deus. Præsentissimè hostium ruinam in oculis spectatutum affirmat, abientibi vero auribus accepturi sint, non solùm de sui temporis improbis qui eum, & alios persequebantur justos loqui velit, sed ita de futuris Ecclesiæ perfectoribus providet, atq; prænuntiet.

Et despexit oculus meus inimicos meos.) Hieron. *& respiciet oculus meus eos qui insidiantur mihi.* Sed Trevetus legit, *despiciet*, alii supplentes aliquid, *& audiet oculus meus quod volo in hostibus meis*, seu *in insidiatibus mihi*, sunt is planè phrasis ps. 53. *a super inimicos meos despexit oculus meus*, quamvis verba diversa sint, pro תבט *tabbeth* & ראה *raah*, & pro שור *sciurat* איב *oiuai*, pro אויב autem *ἐχθρὸν*: quamvis in emendatis hic quoq; sit ἐχθρὸν, pro quo Symmachus ac Theodotio τὸν ἐχθρὸν in futuro, quo propter ratiocinationis certitudinem in præterito dici ab aliis notant. Basilius, Theodoretus, Euthymius. Hoc loco alia Latina Psalteria, & August. atq. Cassiodorus habent, *respexit. Despicere*, aut *respicere in inimicis* cũ ista præpositione, quæ in textu Hebræo, & Græco est, significat *cum deficientia contemnere, insultatione quadam videre in illis pœnas à vindicta divina profectas*, quem vocat Apoll. θαυμαστὸν ὄψιν *laboriosum spectum*. Adde despici præterea impiorum prosperitatem à justis. Istam visionem accipiunt aliqui, ut Cassiodorus, in judicio, quando Christus naro vultu asperiet constitutos ad finistram. General is sententia comprehendit omnes, etiam præcaetis temporis inimicos nostros, qui (tunc inimici nostri, quia Dei. Hos despicere debemus, ut sunt tales, *& ad nihilum deduci debent in conspectu nostro malignis b, & super eos tabescere de perfecto odio oblisse* c, idest, maximo, & quatenus recta dictat ratio. Eorum dem quoq; non taro in hoc ipso tempore infelicem exitum justi fuisset cernit oculis, divinaq; judicia superillis celebrant, exsultantur, venerantur. Accommodat Hugo ad senectam proximè ante memoratam, ut pro pter ubeiem Dei misericordiam in ipso vitæ ultimo articulo, quum ingruet hostis diabolus, de piciatur à justo, sicut despexit eum Martinus, & alii Sancti, oculis videntes auxiliatorem Christum, aut alios Cœlites, tùm Angelos, tùm Homines. Præterea explicat de oculo spirituali, qui larvas dæmonum, tentationum, vitiorum deprehendens, ac detegens, despicit.

Et insurgentibus in me malignantibus audiet auris mea.) Hieron., *& de his qui consurgunt adversum me malignantibus*, & c. Alii, *& in insurgentes adversus me malignantes*, & posset esse tenius, audient aures meæ, esse qui malignantur: ve malis afficiant, male; tractent illos, qui aversus me murgunt. Prior simplicior est, quem ita Paraphrastes quum priore membro expressit, *& intuitus est oculus meus in interitum malefactorum me insurgentes contra me ad malo audiam audient aures meæ vorem confectionum eorum*. In Psalt. Romano, & Ambrosiano, & apud Cassiodorum, *& in insurgentes in me malignantes audivit auris mea*. In vetere Psalt. apudq; August., *& in eis qui insurgunt in me malignantibus, audiet auris mea*, atque biblia editionis nostræ, cum mendo omittunt præpositionem, legendo, *& insurgentibus in me*, &c. ut idcirco aliqui Enarratorum subaudiant, *de*, vel *ab*, vel quid tale. Haimo legit, *ab insurgentibus*. Supplendum quid sit illud quod auditurum dicit. Quidam putant esse quod sequitur, *justus ut palma florebit*, & quidem Jansonius innuit, quasi voccm istam divinitus allatam, auditurum se Propheta significet: Tresverus tamquam adversariorum ipsorum, non valentium, se continere, quum prorumpant in eam, considerantes justi prosperitatem. Bruno, Beda, Remigius, & Haimo consentunt, id, quod sequitur esse, quod audiendum dicitur, interna Dei inspiratione: Plures malum, & infausum nuntium de calamitatibus improborum, quo lætetur justus ex justitiæ amore zeloq; & idem est de divina in eos fulminata sententia, quam aliqui cum Augustino de illa fulminari, quam Christus pronuntiabit: *Discedite à me maledicti in ignem*, &c. *A qua auditione mala justus non timebit*, c. Aliter Hugo de justo; qui audiens, non contradicat casum illi improborum: vel in gaudium *Domini tui*: vel furda, quod ajunt, aure, quæ audit ab adversariis non exaudiat, sed negligat. Sed retque, sicut aliàs monui, parum aptam hic ab Aygunos reperitam etymologiam, vocabuli *malignantis*, seu *maligni*, à *maligno igne*, & *benigni* à *bono*: diaboli esse *malum*: Christi *bonum*. Qui legunt, *insurgentes in me malignantes audivit auris mea*, explicant de maledictis auditis, quæ proferrent hi, qui insurgebant, & malignabantur. Cassiodorus autem quod audientur hi ipsi in judicio ipsos damnantes; *Qui nobis g prosuit superbia, aut qui divitiarum jactantia contulit nobis*? ecc. At tenius editionis nostræ est, *ut audire insurgentibus malignantibus*, sit audire illos, quemadmodum *despicere*, vel *respicere oculum in inimicis*, sicut vetti Latinè potuit, sequendo editionem Hebræam, & Græcam, est *inimicos despicere*, seu *respicere*. Audire autem illos, subintelligi debet, audire quod in ærumnas incideriut, nuntioque tali lætari.

Ἠκούσθ' ἀνεῖται τερπνὸν ἡμῖν τὰ λεγόμενα

Acerbis autem hostium lætabor nuncii.

Emphasim habet ac πάθος *videre oculo, audire aure, videre* aut *respicere*, seu *despicere in inimicis*, *audire in insurgentibus*. Expressio instrumentorum sensus propriorum valet ad certitudinem, & quamdam etiam voluptatem: hanc quoque denotat præter idiotismum Hebræum quo *videre*, & *audire* cum præpositione, idem sæpe valet, atq; simpliciter in accusandi casu. Videtur Ephrem *h* obiecvare eos qui *τὰ κακὰ τῶν ἐχθρῶν insurgunt*, & *malitia excellunt*, soleve quoque *πονηροὺς καὶ μοχθηρὸς alios esse ac improbos*.

Vers. 13.) Justus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur.

QUod de ipsò dixerat, deq; divinis erga se beneficiis ut ecipsum Deus exaltaret, ac longam feliciter vivere vitam concederet, daret etiam inimicorum videre interitum, vel nuntios de illo accipere, nunc transfert ad quemlibet justum, cujus ejusmodi etiam prius in persona loquebatur. Igitur asserit, quod in universum omnes justi florebit non more impiorum, sicut gramen, fœnumve, cujus vitor floq; subito deperit, sed veluti palma vivacissima, semperq; virens, etiam hyeme, ac optimis, & suavissimi ferax fructus: præterea quemadmodum cedrus, quæ provenit in Libano, laudatissima robore, odore, altitudine, multiplicitate, ac latitudine ramorum, & incorruptibilitate infigms. Na simili ratione justi divini favoris gratiæq; succo numquam destituti, & in prosperis, & in adversis eumdem quasi vitoris, & constantiæ tenorem conservant, diu quoq; interdum prosperam hic degunt vitam, fructibus bonorum operum dulcissimis abundat, & copia nonnumquam externorum bonorum, ne tunc quidem iis carentes, quum hinc abeunt, aut potius ceu in fœcundius transplantantur solum, & viventium terram: *Floruerit justitia tempore ejus, & abundantia pacis*: palmæ comparatur: generis propagatio credo, quæ bona plurimi faciebat rudis adhuc populus Hebræus. Frequentat Ecclesia versiculum istum non modo de martyre, sed & in boris canonicis, ac missa de confessore non Pontifice, quod & hodie, dum hæc scribo, nobis facere primum licuit per Paulum V. officio duplici de ordinis nostri parente Ignatio, Julii mensis die ultimo anni 1610. & externis potestas facta missam celebrandi de eodem in templo nostro, ubi venerandum illius corpus jacet. Ad Christum Arnobius accommodat, qui ad dexteram Patris sedens, victoribus ramos porrigit, de floribus coronam tribuens, & de fructibus perpetua refectione saginam impertiens. Hugo quia Christus floruit in resurrectione, *ut palma*, quæ radicem habet alperam inferius, innucns ejus passionem, & *multiplicatus est* in membris tuis, quæ sunt in marcescibilia fidei virore, alta vitæ sanctitate, *in Libano* propter candorem baptismi, plantata in Ecclesia per fidem, & charitatem: in atriis particularium Ecclesiarum, & adhuc multiplicabuntur in Judæis & bene patientes erunt Apostoli, & alii, ut annuntient veritatem de Deo. Ambrosius *i* consentit, dicens rectè advenienti huic justo erecta vexilla justitiæ, & auctori suorum obsecutos ciulos triumphorum, quando incunti triumphum in Jerusalem, præcisi sunt palmarum rami *k*. Sed & de Messia Rabinos locum hunc declarantes Galatinus *l* recitat. Repetit celebrimus hic locus, & geminæ pulchertiuæ arboris comparatio, ut seorsim diligentius expendatur, præcipuè quod attinet ad *palmam*, de *Cedro* namque alias actum est.

Justus ut palma florebit.) Unus Tertull. *m* legit, *velut phœnix*, falsus homonymia Græci nominis φοῖνιξ, quod & *phœnicem volucrem*, & *palmam* significat: *velucre* autem uti maluit ad illustrandum resurrectionis mysterium,

Sensus accommodatus.

Etymologia Benigna & maligni ab Aygunoi signata pro ἀγαθὸν, & κακὸν.

Sensus loci.

Justi floren tis pulchritudo & fructus, vitas palmæ generis pro pagatio ex, dro comparatur.

Quo tempo re frequentat Ecclesia hunc versiculum.

Sensus accommodatus.

a Ps. 53.

b Ps. 104. 4.

c Ps. 138. 22.

d Ps. 140. 5.

e Ps. 53. 20.

f Ps. 91. 13.

u Ps. 140. 5.

x Gen. 24. 1.

y Ibid.

z Cicero de Senectute.

a 1. Tim. 6. 7

b Ps. 48. 11.

c Ecc. 29. 16.

d Luc. 16. 9

e Terent. in Heaut. Act. 3. scen. 3.

f Serm. 244. de temp. Avaritia ad acquirendã tanto fervetius inardescit, quanto citius relictura sit, quod acquirit.

g de bonis sit nell. q. 27. 4. 119. & seq.

h Serm. 22. vel 27.

i Isai. 12. 2. Lib. 3. c. 2.

k Matth. 25. 41.

a Ps. 111. 8

f Matth. 25. 46.

m de resurrectione Tertull. 13.

quod tractabat, *florebit* ait *sicut phœnix*, idest de morte, A de funere, uti credat, de ignibus quoq; substantiam corporis exigi posse; significat idem *palmam* תמר *thamar*. *Phœnicem* vocari תוכל *tochol* in libro Job *a*, quum scribit *sicut palma multiplicabo dies*, nonnullæ existimant. Itaque etiam Tertull. *b* legit, sed *arenam* ea vox hæpius volet *c*: LXX. vero pro *palma* omnino humilis nomen φοίνικα, convincit, quod ei præponunt κάλαμον *truncum*. Sunt in palmæ trunci cortice gradati pollices, quos quum faciit singulis annis rami decidentes, gradibus annuis crescere videtur. Inter aliqua de phœnice ave produntur, nec iuit præcentis instituti, illud notabile, quod nidum in phœnice palma conficit, ac sepulchrum. Unde Lactantius: *d*

Tum legis aerio sublimem vertice palmam,
Vitalique thoro membra quiet ; locat.
Construit illa sibi, sui nidum, sive sepulchrum:
Depositi tanti nec timet illa fidem.

Affine quod Plinius *d* refert, ut nimirum cum Phœnice ave, quæ putetur ex hujus palmæ argumento nomen accepisse, emori, & renasci ex seipsa palmam erat; inquit, quum hæc scriberem, fertilis. Sed ave omissa. Phœnice, de qua Ornithologi, maxime Ulysses e Aldrovandus, nosterque Pineda in Job *f*, Pererius *g*, palmæ qualitates multæ, tant. Centenaria profert fructum: in imo aspera, gracilis & rugosa est, in superiore parte lata, plana, pulchra; radix ejus profunda est, amara, fructus dulcissimus: folia gladio similia: conjugio, & quasi disparitate gaudet sexus, maris, & fœminæ: pressa onere magis crescit: quibusdam quasi radiis ornata diffenditur, uvæ primo germinaverit folia, ea fine ulla subditutionis successione conservat, idcro ἀνανοῦται, ἀ ἐκ τοῦ ἀνανᾶν cognominata:) vitalem vim habet non in radicibus defossam, sed in summo, quasi cor, item in ramorum medio, à quibus circumquaque stipatur ceu princeps à suis tatellitibus: gaudet mutatione tedis. Victoriæ symbolo palma est, his de caussis præcipuè, quia non cedit ponderi, vitetq; semper. Qua de re Plinius *h*, Gellius *i*, Aristoteles *k*, Plutarchus *l*, Gregorius *m*, qui expendit cur sponsi comæ similes dicantur elatis palmarum, Ambrosius *n*, Philo *o*, (celebrant autem palmæ præsertim in Idumæa, Syria, Phœnicia, Judæa, Cypro: in Judæa autem oppidis potissimùm Jericho, & Engaddi,) qui duo dilerunt de leptuaginta palmis in Elim *p*, & prior de palmis, quas offerebant Hebræi Christo Jerusalem intranti *q*, velut mundi victori: item cur dicatur sponiæ statura similis palmæ *r*. Hieron. *s* præterea quod Esaias *t* ait *secundum dies ligni fore dies populi*, de palma interpretatur, ut juxta præsentis quoq; loci testimonii, *justus ut palma floreat*, quotidie triumphans de adversariis, & insigne victoriæ præferens. Plura de natura, propriè tatibus, uti litatibus, 360. asserit Plutarchus refert ex Babylonis, nihilque in ea non utile est,) generibus palmæ (qua Plinius asserit unde quingenta esse) cognoscet ex Dioscoride, cum Scholiaste Matthiolo *u*, & Joanne Ruellio *x*, Theophrasto, Galeno *z*, uvæ pro tuo ingenio facilè ad mores transferas ut citati Patres faciunt, & Enarratores hujus loci præterea Hugo. Item Pierius *a*, Bercorius *b*, Eucherius *c*, Grevzus *d*, & victoriæ insigne demonstrat fuisse Delrius noster *e*, Pontanus *f*, & Cerda *g*. Præterea Petrus Faber *h*, Baronius *i*, Claudius Minos Alciati emblematum Scholiastes *k* Auctor adagiorum *l*, Joannes in Apocaly *m* palmas dat in manus pugilum Christi, qui victoriam reportaverunt crebraque in Romano martyrologio de palma mentio, & in cœmeteriis Romanis subterranei martyrũ indicant sepulchra palmæ insculptæ, ut ipsemet observavi, sicut columbæ virginitatis notæ sunt. Exemplo possunt esse, præter profana, quæ scrisiuntur in historia Machabæorum *n*, & in Evangelio tamquam triumphales Christo oblatæ palmæ *o*, unde ortum nomen *Dominicæ Palmarum*: quod etiam confirmat Epiphanii oratio *p*; *ex huic*, conservataq; divinitus palma, unde præcisi Christo rami fuerant usq; ad ætatem Cyrilli Jerosolymitani, ut idemmet *q* testatur: & ritus coronandi Imperatricem Orientis cum ramo palmæ aureo quod *βάκιν* dicitur *q*. Faciunt eodem sculptæ in templi Salomonici parietibus palmæ cum Cherubin *r*, quoniam in cœlesti templo victores replebuntur scientia, immo visione Domini. Apponi hic non incommodè possit emblema ex Alciato *s*.

Nititur in pondus palma, & consurgit in arcum
Quo magis, & premitur, hoc magè tollit onus.
Fert & odoratas, bellaria dulcia, glandes,
Quais mensas inter primus habetur honos.
Ergo, puer, & reptans ramis hac collige: mentis
Qui constantis erit premia digna feret.

Dicebat Agatha tyranno, nisi diligenter feceris corpus meum à carnificibus attrectari, non poterit anima mea in paradisum cum palma iutrare martyrii. Accedat palmata vestis, seu toga, cui erat intexta palma, dabaturque triumphantibus, de qua, citatis aliis, noster Raderus ad Martialem *r*.

Palmataque ducem, sed citer redde toga.

Palmata vestis dabatur triumphantibus.

Et Sidonius *u*.

Dum palmam palmata venit, Licèt Festus aliunde derivet. Vis comparationis maximè in palmæ florendi modo consistit, cujus intia multis pollicum corticibus deformia, aspera, hispida, intractabilia, truncus jam ferè integer nullo foliorum præditus ornatusfed floret tandè, fructificatq; ac in fine, & in cacumine multiplicabitur nimis. Sic enim justo contingit, ut quod Job *x* dicebat, *quamvis prioria illius parva sint* (adde molesta) *novissima multiplicentur nimis*. Tardè proficit palmã, inquit Greg., & Eucherius, sed diu in viriditate persistit, quia Ecclesia, & quivis justus cum multis difficultatibus ad fidei, & perfectionis statum venit; infeiius est de pectus superiùs pulcherriu inferioribus, ac terrenis est debilis, fortis in cœlestibus: contra quem accidat improbo, qui pro Deo nihil, pro levi lucro tolerat difficilia quæq; Sed: amus sub palma crucis, sicut Debora *y*, & cum sponia *ascendamus in ea apprehendamus fructus ejus z*. Non simus contenti pictura palmarum, idest, operibus tantùm externis; sed gestemus palmas solidæ charitatis, ut admonet Gregorius *a*, (eu palmas cclatas habeamus, non pictas dumtaxat, de quibus Ezechiel *b*. Nisi enus in vita Gregorii Thaumaturgi cum laudat prolato hoc testimonio: *Nam sola hæc arbor*, inquit, *crescit in cacuminis crassitudine à retro surgit, & excrescit, crescentque proceritatis incremento, nullum in latitudinem additamentum à tempore accipitsic etiam ille a prima germinatione floruit, electione vitæ institutì statim perfectus exortus, & excessis comas ut frondibus*. Paulum primum eremitam justissimum virum floruisse ut palmã dubitari nequit, qui non modo, quod alii fecerunt anachoretæ, ut inter palmas morarentur, & palmarum velci fructu delectabatur, utpote palmares, & victores; sed de palmæ foliis contextam à se, & in sportarum modum tumcam induebat longè palmata pretiosiorem toga, quam tanti Antonius fecit, ut nonnisi diebus solemnibus, & quasi victorialibus Paschæ, & Pentecostes eadem vestitus c incederet.

Allegoria.

Allegoratam supradictã attingit Hieronymus.

Sicut Cedrus Libani multiplicabitur.) Alii, *crescet, diffundet sese, eminebit, frondescet*, ישגה *iigheh*. De *Libano*, & *cedro*, Libanio; cedris actum latis alibi. Hæc arbor ob proceritatem *arduæ* (κορυφαῖος, μέγας, arbor magna; ab odore odorata *si* imputribilis est, atque illius oleo iuncta materies immunis à carie, tineisque *g*; ità ut eo illiti succo libri Numæ, quingentis triginta quinq; annis infossi perdurarint *h*: ex codem ligno arca fœderis confecta erat, templumque perornatum, ut & simulacra Deorum facta *i*. Hinc adagium, digna cedro; de his quæ digna sunt immortalitate, posteritatiq; consecranda judicantur. Legendus adagiographus; & in Alexandrum Neapolitanum *k* Tiraquellus, atq; Pierius *l*, & Vitruvius *m*. Aporius *n* autem *cedri* & *palma* lucos tantæ scribit esse virtutis, ut diverta corporum membra lanent, vermes ulcerum necent, à muscarum aculeis peruncta corpora defendant, earum natura semper crescere, nec aliquando finiri ire in senectã: sic multiplicari animus justorum, operum sanctorum fructibus, & succum sermonis, vel consolationis eorum ab aculeis dæmonum defendere; inflicta jam olim sordidorum facinorum consuetudinis vulnera sanare, nequissimarum cogitationum vermes interimere. *Utinam Deus multiplicando gentem, magnificet lætitiam o; augeat qui salvi fiant quotidie in idipsum p, multiplices incrementa frugum justitia ipsorum.*

Vers. 14.) Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt.

Sensus loci.

A Singulari numero transit ad pluralé, significans de uno quum loqueretur justo, de multis intelligit. Ait verò justos cum nobilibus palmis cedri arboribus mari-

rito comparatos, qui non facilè sicut impii evellantur, sed in cœtu DEUM colentium, ac veluti intra templi atria ornent domum DEI, longam in floribus, & fructibus bonorum operum vitam proferentes, quibus DEUS ipse plurimùm celebretur, & honoretur præsertim in templo tamquam in solo pingui, & fœcundo; donec ex hac in meliori substantiæ non manu factã domum transplantati, numquam deineeps dimoveantur, sed felici floreant virore per omnem æternitatem. Domum DEI frequentantes assiduè potissimùm Levitæ, & sacerdotes; & atria religiosus populus, videbantur ibi quodammodo plantari. Allegorice Gentiles è sterili solo idololatriæ, ad pinguem Ecclesiæ agrum translati videntur, ubi vigent, ac florent, propter vitalem cœlestis gratiæ succum, & radicationem, atque fundationem in charitate *a*. Quod potissimùm prædestinatis convenit, quorum fixa, benè fundata, immobilis electio est, atq; ex hac militantis Ecclesiæ domo, in triumphantis atria immigrabunt. Allusio videri potest esse ad ornamenta templi, quæ non minore sui patre constabant, vel ex figuris palmarum pictarum, & celatarum, vel ex cedrina materia non pauca, & erant palmæ, aliæque arbores tanta expressæ subtilitate artis, ut agitari quodammodo centerentur ad aeris motum, copiosque fructu veluti gravi onustæ pondere deptimi. Sic quondam Veneris ædem, & Floræ, ac Proserpinæ propter earum teneritudinem gentiles opere Corinthio graciliorib us floribus & foliis ornabant.

a Ephes. 3. 17.

Ceterum Hieronymus attingit quam dixi seu allegoriam, seu anagogiam; quæ Cassiodori etiam est, de prædestinatis contra Pelagianos *b*. Plantati in domo Domini justi sunt, inquit, in Ecclesia confirmati; sed hi non in præsentiarum, sed in futuro in atriis Domini florebunt, ubi est certa & secuta possessio. Sed alibi *c* absolutè interpretatur de habitatione intra Ecclesias saltem per pœnitentiam, si nimirum gratiæ post baptismum facta jactura sit. Hortus, quo delectatur sponsus, non est vilium olerum & herbarum; quem impius Achab facere sibi voluit ex vinea Naboth *d* justi; sed emissiones, seu plantas requirit malorum punicorum, cum pomorum fructibus *e*.

b Hieron. in Psal. 91.
c Hieron. 17. in Ezech.
d Reg. 3. 21.
e Cant. 4. 13

Plantati in domo Domini.) Hieron. (transplantati) sic etiam Græcè aliqui μετεφυτευθέντες; quemadmodum, & psalmo primo *lignum transplantatum*, quidam legunt, pro *plantatum*. Innuit transplantatio mutationem ex malo in statum bonum; qualis gentilium ad Ecclesiam vocatorum: plantatio, quod cultor sit DEUS, & agricola, nos agricultura DEI scilicèt & ministerio utens hominis plãtantis, ut rigantis, ipse solus incrementum det, respectuq; ipsius alii nihil sint: *domus Domini* vel Ecclesia est præsentis temporis, ut plures accipiunt, vel templum, ut Basilius, ac Theodoretus: vel scripturæ, ut Euthymius; vel ordo religiosus, ut Hugo. *Omnis plantatio, quam non plantat Pater, eradicatur g*. Numero sunt nonnulli, non merito, intra Ecclesiam, nec habentes humorem exarescunt, & recedunt *h*; aut non tam plantati, quam exterius in morem pali, fixi: utpotè *non in charitate radicati, & fundati*. Ideo de prædestinatis retuli priùs quorumdam expositionem. Vulgari phrasi sedulo alicubi manentem, vel frequentantem locum eumdem, in eo dicimus videri esse *plantatum*: & certum quasi medii genetis animal ζώφυτον vocant, quod plantam fixione quadam, & inhæsione imittetur. Piorum est frequentare Ecclesias, ac nisi quid obstet, ibi plantari de vidua Anna Lucas scribit *i* convenit autem ex officio magis clericis & religiosis.

f Isaac. 15. 1. 2. Cor. 3. 9.
g Matt. 15. 13.
h Luc 7. 13
i Eph. 3. 17.

In atriis domus Dei nostri florebunt.) Hieron., *germinabunt*. Idem est Hebræum verbum, quod priore versu פרח *parach*: Græcum ibi simplex ἀνθεῖν, hic compositum ἐξανθεῖν. Atrium quoddam in templo erat laicorum, aliud Levitarum: Sacerdotes soli in intimam domum, seu templum admittebantur. Nec tamen raro idem valent *atria* quod *domus*, ac *templum DEI*. Pro aulis cœlestibus Euthymius accipit, vel pro mandatis divinis. Richelius pro cordibus, in quibus habitat Christus per fidem *l*; Hugo pro particularibus Ecclesiis. Priore modo Hieronymus *m*, Cassiodorus, Bruno, & alii, qui exponunt *florem*, & *fructum*, non præsentis, sed beatæ vitæ, & *atria* indicare initium quasi felicitas, quando in resurrectione gaudebunt, electi audita sententia illa; *Venite benedicti*, &c. Quod de consummata felicitate etiã secundùm id quod ad corpus pertinet, intelligi potest, quoniam justorum animæ liberæ omni debito peccati, & pœnæ, consequuntur essentialem, quæ in DEI visione consistit. Is quem vocant Hieron. significat statum beatitudinis animarum, seu hominum vocari non *domum* sed *atria*, si comparetur cum Angelis, quia respectu eorum erimus sicut in *initio domus*, non *in domo*, & in perfectione: non erimus angeli, sed quasi angeli: nec hoc parum nobis videri debere, si *erimus sicut angeli o*. Idem docet Bruno Carthusianus, dicens, quod planrati hic per virtutem, & bona opera in domo DEI, quæ est Ecclesia, in futuro florebunt in æterna gloria existentes non *in domo DEI*, idest, in æqualitate angelorum, qui superna domus DEI sunt, sed in *atriis* illius domus DEI nostri, hoc est in affinitate, & minoritate angelorum, quæ per *atrium* designatur: quod quum sit domui vicinum, indignius tamen est, quam *domus*, & minus gloriosum. Quod est, inquit, dicere, sic florebunt, ut cœlicis spiritibus sint aliquatenus affines, non tamen usquequaq; similes, & æquales. Confirmat ex ea Christi sententia de Joanne *p*: *qui minus est in regno cœlorum, major est illo*, quod Hieron. de angelorum minimo dictum affirmat. Non est probabilis opinio: ut nec extrema quod minimus ex hominibus beatis æqualem gloriæ gradum quum angelorum aliquo sit habiturus. Nam ut nihil de Deipara dicatur, quam nefas est ambigere longissimo intervallo superare gloria omnium tùm hominum tùm angelorum gloriam, fortassis etiam, si horum utrorumque omnis gloria in unum cumulum conferatur: Apostolos, Joannem Baptistam, alios nonnullos magis insignes sanctos non pertingere, immò non etiam vincere gloriam aliquorum angelorum, nulla ratio suadet. Visum narrat Bona ventura *q* unam in cœlo præ ceteris digniorem sedem pretiosis ornatam lapidibus, & omni gloria refulgentem, eique responsum illam unius de ruentibus fuisse, humili servatam Francisco, quam deinde alii Luciferi sedem, absque sufficienti ratione, dixerunt. Quamvis autem demus communicatam angelis initio gratiam juxta naturæ cujusq; differentiam, non magis, proportione servata, hæc obesse ratio debet, quidquid sit de veritate illius, quæ nihil facit contra excellentiam gratiæ matris DEI, neque idcirco requiritur, ut gratiæ gradus tanti fuerint, ad quos non deceret illos pervenire, qui hominibus dandi essent. Ex alia parte, non adeò conveniens videtur pueris æqualem gratiæ, gloriæq; gradum communicari quum aliquo angelorum, quum quilibet angelus meruerit sibi gloriam, & nonnullorum opinione differant omnes specie, & idcirco etiam gratia, gloriæque. Quod autem ex privilegio CHRISTI propter assumtionem naturæ humanæ, id concessum sit hominibus, nisi gravior accedat auctoritas, facilè affirmari non debet. Certè pueri cur diparem inter te gratiam, gloriamque habeant, sive qui nati in lege naturæ, sive qui in scripta, sive qui in evangelica, saltem, comparati inter te etiam in singulis istis statibus, nulla satis idonea ratio assignari possit videtur. Erunt omnes homines sicut angeli Dei, quod attinet ad substantiam conjugii, omniq; actus venerei: de qua re agebat Christus cum Saducæis, & præterea secundùm immortalitatem. Verisimilis Maldonati sententia, quod in regno cœlorũ minor, Joanne Baptista esset major, idest, quod is qui ad legem Evangelicam perteneret, esset major, quam qui præcisè ad veterem, ex vi scilicet illius legis. Comparabat namq; hæc inter se Christus. Si placet de vero cœlo & angelo interpretari (quod Hieron. tamen, ut ei Bruno tribuit, non facit,) qui folus sopo tempore loquebatur Christus, in regno cœlorum, nempè in cœlo ipso beatus erat angelus minimus erat Joanne major, quia jam coronæ compos non in acie pugnans, tamesi æstimando gratiæ gradus, plures inesse possint hic adhuc decertanti homini, quam qui sit gloriam adeptus, sive sit angelus; sive homo. Quocirca quod *plantati in domo Domini Ecclesiæ præsentis sancti in atriis domus Dei, ubi sedes beatorum florebunt*, debemus interpretari, sectando hunc anagogicum sensũ, quoniam ibi, hoc est, in ea domo, atriisq; quæ idẽ valent quod domus, & ejus amplitudinem, multaq; mansiones, & varios gloriæ gradus denotant, referunt iuæ veluti agriculturæ, & laborum præteritorum fructum, quidquid sit de comparatione inter homines, & angelos, qui taman unam Ecclesiam componunt. Verùm hac de re dixi etiam alibi. Nec refert quod beatitudo quum floribus comparetur. Sunt hi *flores fructus honoris, & honestatis* q: & *florendi* verbum virorem, vigorem, suavitatem, pulchritudinem, recentem semper prosperitatem importat: innuit etiam gaudium, fruitionem fructum ex præcedentibus quasi floribus meritorum. Hoc est germinare quasi lilium, e-

a Ephes. 3. 17.
b Hieron. in Psal. 91.
c Hieron. 17. in Ezech.
d Reg. 3. 21.
e Cant. 4. 13
f Isaac. 15. 1. 2. Cor. 3. 9.
g Matt. 15. 13.
h Luc 7. 13
i Eph. 3. 17.
k Luc. 1. 36.
l Ephes. 3. 17. m Hieron. Filag.
n Matt. 25.
o Luc. 20. 35. 36.
p Matt. 11. Luc. 7. 28.
q in vita Franc. 6.
q Eccles. 24. 23.

rumpere radicem ut Libani, *ire ramos, esse quasi oliva gloriam, odorem, ut Libani* a, quasi rosam plantatam super rivos, quasi fructificare *florere flores quasi lilium, dare odorem frondere in gratiam* b. Denique quarundam plantarum fructus non alius quà flos, & coronæ texuntur ex floribus.

a Osee 14.
b Eccl. 39. 19

Vers. 15.) Adhuc multiplicabuntur in senecta uberi, & benè patientes erunt.

Vers. 16.) Ut annuncient,
Quoniam rectus Dominus Deus noster, & non est iniquitas in eo.

Sensus loci.

NON solùm pollicetur justis Propheta floridum proiperitatis in domo Domini, & in atriis ejus statum, ut celebrare ipsis templum hilariter, & festivè liceat, verùm etiam quòd desiplo dixerat versu nono, ut ad viridem senectà perveniat, ut feliciter percurrentes vitæ spatium, aut si contigerit in ætate juvenili vexari, tamen in ista extrema concedatur renovari *ut aquilæ juventute ipsorum* c, utque quamvis senes, vividi, ac valido præditi corpore, procreare liberos queant, quod tanti populus ille faciebat, ac in eodem corpore firmo, robusto, vegeto annunciare valeant, quem longè aberrent, qui propterea injustitiæ accusent Deum, ejusq; pronuncient judicia iniqua, dictitentq; vel minimè providum, vel in sua falli providentia, quod interdum animadvertant piis res malè cedere, è contrario improbis benè. Hoc inquam est, quod libera oratione sic à Deo benè habiti tractatiq; justi asseverabunt, non propterea confitentes, quia *benè illis facit Deus* d, sed pro veritate adversus tam perniciosum errorem, quem refellit Deus ipse hac etiam ratione, quod ipse Deus sit rectus, justus absq; ulla iniquitate. Vulgata applicatio ad Ecclesiam eo modo quem diximus versu nono, ut multa propagetur prole opera prædicatorum, qui summo animi, corporisq; vigore, & patientia summa benè affecti, ac dispositi secundùm corpus & animum, sed maximè secundùm animum suum id munus exequatur: & in se experti justitiam, & bonitatem Dei, tamquam ex abundantia cordis eam in alios eructent. Hugo, & alii *senectam* Ecclesiæ sumunt, quo plus illa longiùs procedit tempore versus mundi finem, ut numerus magis crescat fidelium potissimùm prædestinatorum, & reliquiæ Israel salvæ fiant. Quidam, ut Beda, *multiplicationem* interpretantur de multiplici fructu beatitudinis, ob duplicem stolam animæ, corporisq; ita ut ipsamet beatitudo nomine describatur *senectæ uberis*, ut nono versu declaratum est. Consentit verò finis principio ubi dicebatur bonum esse confiteri, & psallere ad annunciandum mane, & veritatem Dei.

d Ps. 48. 19.

Applicatio ad Ecclesiam.

Adhuc multiplicabuntur.) Hieron. *fructificabunt*, Alii, *germinabunt, florescent &c.*) Idem verbum Latinum fuit versu 13. & Græcum πολυανθήσεται Hebræum ibi פרח *parach*, licet in versu 8. & 14. ubi Latinè *exoriri*, & *florere*, Græcè ἀνατείλαι & ἐξανθῆσαι, hic autem גון *nubgermintare, fructificare, producere, propagare, augescere in morem herbæ, afflorere opibus, deliciis &c.* Paraphrastes explicat, *adhuc velut patres eorum procreabunt filios*. In translatione Theodotionis, & Symmachi apud Basilium, Theodoretum, Euthymium ἀναφυήσονται, *adhuc fructificabunt*; in Aquilæ ἐν γηρᾳ πιαζόμενοι *adhuc germinantes* in V. editionis ἐν γήρᾳ πιαίνοι, *adhuc germinabunt*. In emendatis Sixtinis ἔτι, est ἔτι, *tunc*, pro *adhuc*. Per *multiplicationem* prolificatio intelligitur, & corporalis, & spiritualis, hæc verò secundùm multos Ecclesiæ filios, aut secundùm cujusque justi multiplicationem operum bonorum, & meritorum.

In senecta uberi.) Juxta vim textus Hebræi, posterior dictio deberet esse nomen plurale jungendù cum sequenti, & non epithetum *senecta*, sicut erat versu undecimo, *misericordia*, aut *olei* nomen רענן *rahhanam*. Hujus loci nomen est רענים *descenim*, significans *pingues*, ut vertit etiam Hieron. post Aquilam, Symmachum, Theodotionem, qui *olives*: sed pro רענים, Aquila, *ἐν πολιᾷ* in canicie, Theodotio γηράντες *senescentes*, quod etiam Symmacho tribuit Basilius, & Theodoretus. Idem sensus: & jam priùs declaratum quid sit *senectæ uber, pinguisve*, aut *in misericordia*, seu *in oleo uberi*, & *pingui*, Felix senectus uberitate, ac pinguedine meritorum prædita multitque bonorum ditata fructibus operum. Sed & ille felix senex, qui quod in priore non est assecutus ætate, contendit vel in postrema obtinere. Etiam undecima vocatis hora denarius redditur e, & sit interdum, ut graviter, & renuèq; collaborando, plus promereat brevi tempore senex, quà diuturno ignavus, lenturq; etiam penè à puero in opere Domini occupatus. Senum ætas, inquit Hieron. f, vicina morti, maturæq; sententiæ, magis timorem, & cultum suscipit Dei. Commodè dici de senibus potest g; *multiplicata sunt infirmitates eorum postea accelerauerunt*. Potest ut juventa senescere moribus, sic senectus virere operibus, inquit Ambrosius h. Sera licèt, non contumeliosa, quod Symmachus i tamen dixit, emendatio senectutis, nec umquam serò sapitur, ut Phrygibus objectum est. Pœnitentia promittit animæ tuæ, ait Basilius k, velut novi germinis renovantem, ut sine matre renascaris, senioque confectus juvenescas, repuerascas, ad verum juventutis florem redeas. Quod Salomon scribit l, *adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea*, Salonius m Viennensis monet non hoc fieri posse negare ut inspirante divina gratia plurimi in senectute conversi tantùr à vitiis, quæ habuerunt in adolescentia: sed frequentius contigere solere, ut mores quos homo didicit in adolescentia, nos eos mutet in senectute.

e Matt. 20. 6. 4.
f Senum ætas vicina morti magis timorem & cultum Dei suscepit.
g in Jud. c. 1.
h Ps. 154.
h lib. 3. epist. in ult. edit. Roman.
i relect. ad Imp. de vestibus visibus circa Deo servandis.
k Orat. 4. de pœnit.
l Prov. 22. 6
m Ibid.

Et benè patientes erunt.) Hieron, & *frondentes erunt*, hoc valet רענים *rahhanannim*, vel *virides florentes*, & similia, prout in alio versu dictum est, ubi erat epithetum *uberis*, aut *pinguis*. Symm. transtulit ἐὐθαλῆς ἔσονται, & *benè germinantes erunt*, seu *benè floridi*. Videntur Græci de summis bonis interpretari, quibus afficientur justi in futura vita, ibiq; inter se laudes divinas concelebrabunt, quæ sequenti membro indicantur. Potest exponi de hac etiam vita, sicq; passim Latini explicant. *Benè pati* ad annunciandum, plures ex his de laboribus, atq; persecutionibus intelligent, quas libenter, & hilariter prædicatores passuri essent. Favet Gregor. n explicans simul de multiplicatione fidelium ex Judæis in *senecta uberi* Ecclesiæ, ut ita intelligatur Deus *benedictus novissimis ejus, magis quam principio*, sicut de Job scriptum est o: In *senecta uberi*, ait ille, prædicatores multiplicantur, quia quò eorum vita differtur, semper ad meliùs fortitudo producitur, eisq; per augmentum temporum crescunt etiam lucra meritorum. *Benè autem patientes sunt*, ut annuncient, quia cœlestia prædicantes tanto robustius adversa tolerant, quanto & per toleranciam suam animarum commoda locupleti us reportant. Prædixit hoc suis Christus, *mittens sicut agnos in medio luporum* p, & monens de pressura, & persecutionibus, utq; in patientia possiderent animas suas. Exturti mystica *pendent clypei* q ad excipiendum, ad patiendum, non ad nocendum. *Palma & cedrus*, quarum præcessit mentio, symbola sunt bonæ patientiæ, quia illa oneri non cedit, ista non corrumpitur. August. legens cum vetere Psalterio, *& tranquilli erunt*, de animi tranquillitate, ac veluti de sabbatismo, juxta titulum psalmi, & quietem, cum qua suffert quis res adversas, & admonet, vel respondet, quam sit rectus Dominus, & absq; ulla iniquitate, quum quis contrarium objicit, & blasphemat eo quod existimet in externis bonis consistere felicitatem, quique careant illa, improbos esse, aut Deum favere improbitati quod ea ipsis largiatur, & probos in ærumnis versari fiat, ac opprimi ab improbis. Propiùs ad litteralem sensu, & notionem q: Græci ἐυπαθοῦντες, & Hebr. etiam רענים *rahhanannim* accedere Rickelius videtur, exponens de passione perfectiva, & non destructiva, qua inquit, hilariter atq; feliciter patitur quis infusionem illustrationis divinæ; quia & secundùm Philosophum beneficiatus dicitur benè passus. Genebrardus benè affectos, & benè valentes explanat, nimirum corpore. Jansenius *bona dispositionis affectionis, complexionis, constitutionis, habitudinis, temperamenti corporei*. Titelmanus *affectos beneficiis*, ut è contrario ἀμπεριβάντας ἐν benefaciendo, dicuntur qui *beneficiis afficiunt alios*: Varlenius *commodo affectos, gaudentes, oblectatos, optima corporis dispositione præditos*, Auctor Græcus ab Agellio citatus ἐρωμένους, ait esse item quod σφριγῶν, ἢ ἀκμάζειν, *valentem esse, vigere, virere, turgere*; Hesychius quod τρυφᾶν, διαχεῖσθαι, ὑγιαίνειν deliciari, *hilariter vivere, sanum esse*, & ἐυπαθοῦντες, idem quod ἐυφραινόμενοι *corpore, benè affecti robusti*. Notatum id poëta vidi à Lindano r, cui tamen concedere nolim *de patientia* nullam significationem esse. Apollinarius declarat per ἐυθαλῆ καὶ εὐδόκιμα *bona pati*. Non ita planè verus, aut litteralis *de patientia* sensus: est omnino verum sit, doctori perneceffariam esse patientiam, præsertim

n 35. mor. c. 10. vel. 16.
o c. 29. 12.
p Matt. 10. 16.
q Cant. 4. 4. Palma & Cedrus Symbola sunt bonæ patientiæ.

Evan-

Quæ doctori necessaria sunt
a Actum 9. 10.
b 2. Tim. 4. 2 et. 1. Tim. 5. 17

Evangelico, ut propterea Paulus, cui Christus dixerat portaturo nomen ejus, ostensurum *quanta oporteret pati* a, Timotheum jusserit prædicare *in omni patientia, & doctrina* b. In eodem doctore ad sustinendos labores tali officio connexos, & quem duplici honore dignum, idest, subsidio etiam humano, idem Apostolus c censuit, requiritur bona valetudo corporis, & firmitas laterum: ut idcirco eidem Timotheo injunxerit vini usum *propter frequentes ipsius infirmitates* d. Denique debet res adversas, & corporis incommoda ferre æquo animo, ac forti. Maximi autem refert, ut quemadmodum Dionysius loquitur, sit divina patiens, non quidem ecstases, & divinas illuminationes, quæ paucis conceduntur: sed in divina lege, ac voluntate prædicanda duci se, ac regi à divino spiritu sinat, & ab iis, qui Dei funguntur vice: non seipsum, sed Deum quærat: non sibi, sed tribuat Deo, & accepeum ferat si quid in eo genere benè gerat: denique sicut Paulus, vas, & instrumentum, quod impleat Deus, & dirigat.

d vers. 23.

Usurpant ἐυπαθεῖν Græci pro eo quod est *facile pati*, & *affici*, & *obnoxium esse injuriis, expositum corpus injuriæ habere*: item *felicitate frui*, aut *voluptate*, vel *genio indulgere*, vel *beneficio affici*, vel *bona corporis habitudine præditum esse* quam vocant etiam non tantùm ἐυπαθειαν, quæ similes verbo notiones alias habet: sed & ἐυπαθῆς; juvant primæ significationes illi expositioni, quæ est de patientia: aliæ alteri de prosperitate, aut beneficio secundùm corpus & animam quoque.

B

Quoniam rectus Dominus Deus noster, & non est iniquitas in eo.) Pro, *Deus noster*, Hieron. transfert, *fortitudo mea*, Hebraicè צורי *tsuri*. Alii *rupes*, vel *petra*. Pro *rectus*, habet Romanum Psalterium, & Cassiodorus, *justus*: Augustinus, *e* & vetus Psalterium omittunt (Deus noster:) in emendatis Græcis est ὁσιος μου, Deus meus. Exponitur aliquando צור *tsur* per nomen Dei ut Psalmo 72. *Deus cordis mei* צור לבבי *tsur levavi*. Nihil autem refert, an pronomen singulare sit, aut plurale, quamvis hoc loco sit Hebraicè singulare. Fulgentius f notat idem valere fidicas, non est iniquitas in eo, vel apud eum f quo modo extat apud Paulum g: & aliis testimoniis ac rationibus confirmat argumentans adversus Arianos colligentes Verbum non esse in Deo, nec Deum, quoniam dicitur *esse apud Deum* h, quasi hoc sit extra illum. Hæc est autem sententia, quam velin hac vita justi annunciabunt iis, qui divina judicia incusant, vel in futura. Talis in Moysis cantico i: *Deus fidelis, & absque ulla iniquitate: justus, & rectus*. In omni opere Dei; & de omni opere ipsius usurpari hæc sententia potest, etiam quum punit. Sic enim Mauritius in filiorum jugulatione, quæ summer præcessit proximè, Deum clara voce ut exaudiri posset, appellans, crebriuique alloquens, exclamavit; *Justus es Domine, & rectum judicium tuum* k: Quin etiam Simocatta narrat l, & alii post eum; quum nutrix unum de puerulis imperatoriis suffurata suum adhuc lactantem pro eo jugulandum subjecisset, Mauritium rem detexisse percussoribus, affirmando minimè justum esse ista subtractione filii sui, germanam cædem quasi adulterari, atque corrumpi. Potuit illud præterea usurpare m: *iram Domini portabo, quia peccaui ei*. In cœlo cantantes audivit Joannes n, *justi, & veræ sunt viæ tuæ Rex sæculorum*: item o, vera, & justa D ait, firmiterq; credendum, titulos psalmorum secundùm Spiritus sancti inspirationem formatos esse, atq; psalmis præpositos, quoniam omnes sancti, catholici; doctores communiter approbant, & exponunt hos titulos. Igitur divina providentia factum, ne sine titulis prodirent ps. ut summæ auctoritatis vir ex ordine Lyrani, & ejus fortassis impulsus auctoritate, volebat. Nec dissimiliter de hujus psalmi titulo Jansenius loquitur, nixus Euthymii etiam auctoritate. Verùm hæc de re plura in præfatione.

e vers. 26.
f lib. 3. ad Menimum c. 1.
g Rom. 5. 8
h Ioan. 1.
i Deut. 32. 4. Mauritii constantia in filiorum jugulatione
k Theophyl. Simocatta lib. 8. hist. Maur. cap. 1. 11. Item Cedrenus, Nicceph. Theophanes, & alii cum Baron. tom. 8. anno 602.
l Supra.
m Mich. 7. 9.
n c. 15. 3.
o c. 19. 1.
p in Ps. 50.
q vers. 12. 13 14.
r serm. 24. & 80. in cant.

Argumentum

Ex titulo elicitur argumentum, videlicet Dei laus pro mundi creatione, ac etiam pro recreatione Die feriatæ sexta conditi primi parentes sunt, incarnatusque & passus Christus, ut multi credunt; & ab Augustino x innui videtur. Tametsi subductis calculis mathematicis, cum eadem feria deprehendatur Christus mq; arbiterentur periti Chronologiæ feria secunda incarnatum die verò 25. Martii qua incarnatus est, non esse passum, sed suscitatum. Magnam venerationem in Ecclesia semper habuit feria sexta, quod carmine declaratur apud Durandum in Rationali y quidquid sit de veritate in eo contentorum,

Salve festa dies, quæ vulnera nostra coercet,
Angelus est missus: est passus & in Cruce Christus.

x 2. de peccat. mort. c. 34.
x Serp. c. 5.
x 3. de opt. gener. interpret. c. 10.
x 4. de Trin. c. 5. lib. 8. de Civ. c. 54. ser. 18. de Nativ. Dom.
y lib. 7. c. 9.

PSALMUS

NONAGESIMUS SECUNDUS.

Laus Cantici ipsi David in die ante Sabbatum, quando fundata est terra.

1 DOminus regnavit decorem indutus est: indutus est Dominus fortitudinem, & præcinxit se.
Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur.
2 Parata sedes tua ex tunc: à sæculo tu es.
3 Elevaverunt flumina Domine; elevaverunt flumina vocem suam.
4 Elevaverunt flumina fluctus suos, à vocibus aquarum multarum.
Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus.
5 Testimonia tua credibilia facta sunt nimis: domum tuam decet sanctitudo Domine in longitudinem dierum.

Titulus, & Argumentum.

Laus Cantici ipsi David in die ante Sabbatum, quando fundata est terra.

Titulus psalmi.

EBraicè nullus titulus est, ut etiam Theodoretus, Basilius Euthymius, Nicephorus monent: & primi duo dicunt nec in hexaplo, nec apud Eusebium notari, quod sit psalmus sine inscriptione apud Hebræos: alii duo in emendatioribus exemplaribus juxta editionem LXX. Gnon etiam alia, extare. Græcè nunc ultimo loco ponuntur, (*Laus Cantici ipsi David, & εἰς τὴν ἡμέραν in diem*, quo modo etiam legit Augustinus. In Gallicano latino, *quando inhabitata est terra*, quod valet κατοικουμένη. Sed *fundatam domum* dicunt, pro eo quod est *esse habitatam*, & contra. Non est terra fundata propriè die ante Sabbatum, seu feria sexta. Sed quatenus *fundari*, ut nunc dicebam, sicut & *ædificari*, est idem quod *habitari*, Nam feria sexta Adam, & Eva (quamvis Evæ aliqui, non adeò tamen probabiliter, formationem rejiciant in Sabbatum) conditi sunt & inhabitare terram cœperunt. Quocirca recurri non debet cum Cassiodoro, & aliis, ut per *terram* homo intelligatur de terra formatus. Miror Appollinarium asserere, quod die Sabbati carmen hoc David cecinit, Credi potest mendum in Rickelio, & Valentia, quum apud eos legitur, *in die Sabbati* Græcè προσάβατον est. In Æthiopico etiam Psalterio similis titulus est. Rectè idem Rickelius, nomine tacito, Lyranù reprehendit, asserentem appositum hunc titulù ab aliquo expositore secundùm suam voluntatem & imaginationem. Malè id sonare

Mirabilis altitudo Dominus.

Ex titulo Dei laus pro mundi creatione, ac etiam pro recreatione Die feriatæ sexta conditi primi parentes sunt, incarnatusque & passus Christus, ut multi credunt; & ab Augustino x innui videtur. Tametsi subductis calculis mathematicis, cum eadem feria deprehendatur Christus mq; arbiterentur periti Chronologiæ feria secunda incarnatum die verò 25. Martii qua incarnatus est, non esse passum, sed suscitatum. Magnam venerationem in Ecclesia semper habuit feria sexta, quod carmine declaratur apud Durandum in Rationali y quidquid sit de veritate in eo contentorum,